

บทที่ ๒

ทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองเพื่อให้เกิดผลสำเร็จในด้านการบริหารจัดการ แก่ผู้มีอำนาจ ทั้งด้านการปกครอง เป็นผู้ นำ หรือผู้บริหารให้ประสบความสำเร็จ พระพุทธเจ้าทรง แสดงหลักธรรมนั้นคือ ทศพิธราชธรรม ซึ่งผู้วิจัยจึงได้ศึกษาทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนา เถรวาท โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อในการศึกษา ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรม

๒.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของทศพิธราชธรรม

๒.๑.๒ ความหมายของทศพิธราชธรรม

๒.๒ ความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องทศพิธราชธรรม

๒.๓ ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม

๒.๔ หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมในพระไตรปิฎก

๒.๕ การอธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรมของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๒.๖ สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ แนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรม

แนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงแนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งออกเป็น ประวัติและความเป็นมาของทศพิธราชธรรม และ ความหมายของทศพิธราชธรรม ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของทศพิธราชธรรม

ประวัติและความเป็นมาของทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงทศพิธราชธรรมที่มาใน คัมภีร์ชาดกชื่อว่า มหาหังสชาดก^๑ ที่แปลว่า ชาดก เรื่องใหญ่ที่แสดงถึงหงส์ ซึ่งมีความหมายตาม คาถาซึ่งเป็นพระบาลีที่อ้างพระพุทธเจ้าตรัสเล่าเอง กับมีคำอธิบายประกอบอันเรียกว่า อรรถกถา สำหรับที่มาในพระบาลีนั้น แสดงถ้อยคำที่พูดโต้ตอบกันเป็นต้นขึ้นมา โดยที่ไม่มีเรื่องประกอบ ติดต่อกัน ไม่มีเรื่องเล่า เป็นการเริ่มต้นว่าเป็นมาอย่างไร พระอาจารย์ผู้อธิบายที่เรียกว่า อรรถกถาจารย์ จึงได้เรียบเรียงประกอบ และเมื่อเรียบเรียงแล้ว ก็ได้ยกเอาคาถาที่เป็นพระบาลีที่อ้างว่า พระพุทธเจ้าตรัสเองนั้นมารับรองเข้าเป็นตอน ๆ ไป เหมือนดังแต่งกระทู้ที่พระอาจารย์ให้บทกระทู้

^๑ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๘๙/๙๘.

มา ก็มาแต่งบรรยายไป ก็ยกเอาพระพุทธานุภาพในพุทธศาสนานิกายที่มีความสัมพันธ์กันเข้ามา
รับรอง แต่ก็ให้อยู่ในแนวของกระทู้ที่ตั้ง ลงท้ายก็สรุปเข้าในกระทู้ที่ตั้ง ข้อความที่เป็นบทกระทู้
นั้น ที่เป็นบทตั้งก็ดี ที่เป็นบทที่อ้างเข้ามารับรองก็ดีก็เป็นข้อความสั้นๆ แต่ว่าอธิบายของผู้แต่ง
กระทู้นั้นเป็นอธิบายของผู้แต่งกระทู้เอง แต่ก็ให้อยู่ในขอบเขตของบทกระทู้

พระอาจารย์ผู้แต่งอธิบายพระบาลีชาดกก็ดี พระบาลีอย่างอื่นก็ดี ก็เป็นเช่นเดียวกัน
ท่านอธิบายประกอบเข้ามา สั้นบ้างยาวบ้าง แต่สำหรับในชาดกนี้ท่านเล่าเรื่องประกอบเข้ามา
มากทีเดียว ถ้าไม่เช่นนั้นความก็ไม่ติดต่อกัน คือเมื่ออ่านแต่พระบาลี ก็จะทราบแต่ข้อความที่
โต้ตอบกันอันอยู่ในคลองธรรมที่ต้องการ แต่ว่าทำไมจึงมาโต้ตอบกัน เริ่มขึ้นมาอย่างไรนั้นไม่ได้เล่า
ไว้ พระอาจารย์ท่านจึงมาเล่าเอาไว้ สำหรับที่จะแสดงในที่นี้ ก็จะได้เล่าไปตามที่พระอรรถกถา
จารย์ได้เล่าไว้ แต่สรุปให้สั้นเข้า และก็จะนำเอาคาถาในพระคัมภีร์ชาดกที่อ้างว่าเป็นพระพุทธรเจ้า
ตรัสเข้ามาประกอบ และสาระสำคัญนั้นก็อยู่ที่พระบาลีชาดกที่อ้างว่าพระพุทธรเจ้าตรัส ส่วนเรื่อง
นิทานนั้นเป็นเรื่องเล่าประกอบเข้ามาเป็นของพระอรรถกถาจารย์

เมื่อกล่าวรวมกันดังกล่าวแล้ว ก็มีความโดยย่อว่า ในอดีตกาลในเมืองพาราณสี พระเจ้า
กรุงพาราณสีทรงพระนามว่า สังฆมะ^๒ มีพระอัครมเหสีทรงพระนามว่า เขมา ในกาลนั้นพระ
โพธิสัตว์กำเนิดเป็นหงส์ทอง คือหงส์ที่มีขนสีทอง มีหมู่หงส์บริวารเป็นอันมาก อาศัยอยู่
ณ ภูเขาชิลมกุฏ นามของพระยาหงส์โพธิสัตว์มีชื่อว่า ธรรมิกราช^๓ เมื่อจะเรียกในฐานะเป็นหัวหน้า
ฝูงหงส์ ก็เรียกว่า พระยาหงส์ธรรมิกราช และได้มีหงส์ทองอีกหนึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีชื่อว่า สมุชชะ
หรือ สมุช ในครั้งนั้นพระเทวีของพระเจ้ากรุงพาราณสีที่มีพระนามว่า เขมา ได้ทรงพระสุบินคือฝัน
ว่ามีพระยาหงส์ทอง ๒ ตัวมาจับอยู่ที่พระราชบัลลังก์แสดงธรรมกถาด้วยเสียงอันไพเราะ

พระเทวีประทานสาธุการ สดับธรรมกถายังมิทันอิมเฝ้าในการสดับธรรม ราตรีก็สว่าง
พระยาหงส์ทั้ง ๒ จึงพากันออกไปทางช่องพระแกล พระนางก็รับสั่งห้ามว่า อย่าเพ่อไป และตรัส
แก่นางพระกำนัลทั้งหลายให้ช่วยกันจับ เมื่อตื่นพระบรรทม และนางกำนัลได้ยินรับสั่งก็พากันแย้ม
สรลว่าหงส์ที่ไหนกัน พระนางจึงทรงทราบว่าทรงพระสุบินไป แต่แม้เช่นนั้นก็ทรงดำริว่า
พระยาหงส์ที่มีสีประดุจทองคำคงจะมีอยู่ในโลกนี้ จึงได้ทูลพระราชาพระเจ้ากรุงพาราณสีว่าทรง
ตั้งครุฑ มีอาการแพศรรักษ์ ต้องการที่จะได้เห็นหงส์ทอง ได้ฟังหงส์ทองแสดงธรรม พระราชาจึงได้
ตรัสให้สืบว่ามีหมู่หงส์อาศัยอยู่ที่ไหนพวกพราหมณ์ก็ไม่ทราบ แต่ก็ทูลว่าพวกพราหมณ์คงจะทราบ จึง

^๒ ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๘๘/๒๒๘.

^๓ ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๘๘/๒๒๙.

ได้โปรดให้เรียกพวกพรานป่ามาตรัสถาม พรานคนหนึ่งก็กราบทูลว่า ได้ทราบต่อ ๆ กันมาว่า หงส์เหล่านี้อยู่ ณ ภูเขาฉิมกุฎ ในประเทศหิมวันต์^๔

พระราชาก็ตรัสถามว่า จะพอรู้ובายที่จะจับหงส์เหล่านั้นได้หรือไม่ พวกพรานก็กราบทูลว่าไม่ทราบ จึงได้ทรงปรึกษากับพราหมณ์บัณฑิต พราหมณ์บัณฑิตก็กราบทูลว่า ไม่จำเป็นที่จะต้องไปจับที่ภูเขาฉิมกุฎ ขอให้ทรงชุดสระใหญ่ชื่อ เขมะ ทางทิศเหนือแต่พระนคร ให้เต็มด้วยน้ำ ปลุกธัญชาติต่าง ๆ ให้นายพรานผู้ฉลาดคนหนึ่งอยู่ประจำรักษา อย่าให้หมู่มนุษย์เข้าไปใกล้ และให้ประกาศเป็นเขตให้อภัยแก่สกุลชาติต่าง ๆ ที่จะมาหากินที่สระนั้น พระราชาก็ได้ตรัสให้ปฏิบัติตามที่บัณฑิตนั้นได้กราบทูลแนะ ก็ได้ตรัสให้นายพรานผู้ฉลาดผู้หนึ่งมามอบให้เป็นผู้ที่รักษาสระ นายพรานนั้นเรียกตามภาษาบาลีว่า เนสาท หรือเนสาทะ เขาชื่อ เขมะ^๕ ก็เป็นผู้รักษาสระเขมานั้นมา สกุลชาติทั้งหลายก็พากันลงสู่สระนั้น และก็ชักชวนกันต่อ ๆ ไปว่าเป็นสระที่ไม่มีภัย ก็ทราบไปจนถึงหมู่หงส์ หมู่หงส์ก็พากันมาหากินในสระนั้น จนถึงพระยาหงส์ตรัสรู้กับเสนาบดีที่ชื่อว่า สมุขะ ทั้ง ๒ ซึ่งเป็นหงส์ทองด้วยกันก็มาหากินที่สระนั้นด้วย และเมื่อพรานผู้รักษาสระได้เห็นหงส์ทองลงมา ก็ได้เฝ้าดูอยู่ถึง ๖ – ๗ วันว่ามาจับที่ไหน และเมื่อสังเกตที่ได้แน่นอนแล้ว ก็วางบ่วงดักไว้ได้น้ำ พระยาหงส์ทองนั้นมาก็ลงไปในน้ำตรงบ่วงนั้น ก็ติดบ่วงของนายพราน พระยาหงส์ทองพยายามที่จะสลัดบ่วงให้หลุด แต่บ่วงนั้นก็กัดขาผ่านหนัง เส้นเอ็นจนถึงกระดูก ก็ไม่หลุด พระโพรสิตรจึงได้หยุดเพราะเกรงว่าขาจะขาด ส่วนเสนาบดีหงส์ที่เป็นหงส์ทองด้วยกันที่ชื่อว่า สมุขะ^๖ เมื่อเห็นเจ้านายของตนติดบ่วงจึงได้เข้าไปหา

ส่วนฝูงหงส์ที่เป็นบริวารก็พากันบินหนีไปทั้งหมด เมื่อเข้าไปถึงพระยาหงส์ตรัสรู้ก็ถามว่า ทำไมจึงไม่หนีไป ขอให้รีบหนีไปเสีย หงส์เสนาบดีสมุขะก็ตอบว่าไม่ไป จะอยู่ช่วย พระยาหงส์ก็บอกให้หนีไปหลายหน หงส์เสนาบดีสมุขะก็ไม่ยอมหนีไป บอกว่าจะอยู่ช่วย ฝ่ายนายพรานที่มองเห็นโดยตลอดเพราะได้ดักดูอยู่ ซ่อนดูอยู่ จึงเดินเข้าไป ครั้นเห็นหงส์เสนาบดีซึ่งไม่ติดบ่วงยืนอยู่ด้วย ก็แปลกใจว่าทำไมจึงไม่หนีไป หงส์เสนาบดีก็กล่าวว่า เพราะเจ้านายของตนติดบ่วง ตนจะขอตายแทน ขอให้จับเอาตัวหงส์เสนาบดีคือตัวเขาไปแล้วปล่อยเจ้านายเขาไป ฝ่ายนายพรานก็ใจอ่อน ก็บอกว่า ถ้าเช่นนั้นก็จะปล่อยไปทั้ง ๒ ฝ่ายพระยาหงส์กับหงส์เสนาบดีนั้นก็ตอบว่า ถ้าหากว่านายพรานนี้ดักหงส์และนกทั้งหลายเพื่อประโยชน์ของตน ก็จะขอรับทักษิณาก็คือการปล่อยนกทำบุญ แต่ว่าถ้าหากว่าท่านมาดักหงส์ด้วยมีคำสั่งมาจากผู้อื่น ไม่ใช่ของตนเอง ท่านก็ไม่มีอิสระที่จะปล่อยเราทั้ง ๒ เสีย เพราะฉะนั้น ก็ขอให้นำเราทั้ง ๒ ไป แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องใส่กรง ให้เราทั้ง

^๔ ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๘๘/๒๒๙.

^๕ ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๘๘/๒๒๓๐.

^๖ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๙๒/๙๘.

๒ นี่จับไปที่กระเช้า ๒ ข้างที่เป็นคนให้ท่านหาไป นายพรานนั้นก็หาบกระเช้าที่หงส์จับ ๒ ข้าง นำหงส์ไปถวายพระราชา ฝ่ายพระราชาเมื่อได้เห็นหงส์ก็มีความดีใจ และก็บอกว่าให้พักอยู่ระยะหนึ่งก็จะปล่อยไป และให้พระยาหงส์จับอยู่ในที่อันสมควร และก็ให้พระราชทานอาหารเป็นต้น

ฝ่ายพระยาหงส์นั้นก็ได้ทูลแก่พระราชาเป็นการปฏิสันถารว่า พระองค์ไม่มีพระโรคพาธ ทรงสำราญดีอยู่ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราไม่มีโรคพาธ มีความสำราญดี และเราก็กปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรม^๗

พระยาหงส์ก็ทูลถามว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีอยู่ในอำมาตย์ของพระองค์ละหรือ และอำมาตย์เหล่านั้นไม่มีอาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้นไม่มีอาลัยชีวิตในประโยชน์ของเรา^๘

พระยาหงส์ทูลถามว่า พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ประกอบด้วยพระโอรสพระรูปพระโณมพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของพระองค์ละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่าพระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโณมและพระยศ เป็นไปตามอัธยาศัยของเรา

พระยาหงส์ทูลถามว่า พระองค์มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแวนแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแก่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เรามิได้เบียดเบียนชาวแวนแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่ำเสมอ

พระยาหงส์ทูลถามว่า พระองค์ทรงยำเกรงสัตบุรุษ ทรงเว้นอสัตบุรุษ พระองค์ไม่ทรงละทิ้งธรรม ไม่ทรงประพฤติก๊อตามธรรมละหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เรายำเกรงสัตบุรุษ เว้น อสัตบุรุษ ประพฤติก๊อตามธรรม ละทิ้งอธรรม^๙

พระยาหงส์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะดุ้งกลัวปรโลกหรือ พระราชาก็ตรัสตอบว่า เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐ ประการ^{๑๐} จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่

^๗ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๕/๑๑๐.

^๘ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๗/๑๑๐.

^๙ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๒/๑๑๑.

^{๑๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่พิโรธ คือความกระทำไม่ให้ผิด^{๑๑}

ต่อมา พระยาหงส์ถวายอนุโมทนาแก่พระราชา และได้พระราชทานทรัพย์แก่นายพรานทรงให้พระยาหงส์กับเสนาบดีพระยาหงส์พักอยู่ ทรงพระราชทานเลี้ยงดูให้มีความสุข แล้วก็ทรงปล่อยพระยาหงส์และหงส์เสนาบดีนั้นให้กลับไปสู่ภูเขาคิตตภูฏ^{๑๒}

พระราชาในอดีตกาลทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตามเนื้อความในมหาหังสชาดก และเรื่อง ทศพิธราชธรรม ก็มาจากคำตอบ หรือพระราชดำรัสตอบของพระราชาตอนที่ว่า เราตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน ศีล บริจาคะ การบริจาค อาชวะความซื่อตรง มัทวะ ความอ่อนโยน ตบะ ความเพียร อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่ทำให้ผิด รวมเป็น ๑๐ ประการ^{๑๓} การนำเล่าเรื่องมหาหังสชาดกนี้ก็เพื่อให้ทราบว่า ที่มาของทศพิธราชธรรมมาจากชาดกเรื่องนี้ ซึ่งธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ ก็ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระเจ้ากรุงพาราณสีที่ตรัสตอบแก่พระยาหงส์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่สาธกให้เห็นว่า พระราชาในอดีตกาลนั้นที่ทรงเป็นบัณฑิตทรงตั้งอยู่ในธรรม ก็ย่อมทรงตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ ประการนี้ ที่บัดนี้เรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเล่าเรื่องชาดกนี้ คือ มหาหังสชาดก ว่าแม้พระราชาซึ่งเป็นผู้ปกครองแผ่นดินในอดีตกาลก็ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คือทรงปกครองโดยธรรม ก็คือโดยทศพิธราชธรรม

๒.๑.๒ ความหมายของทศพิธราชธรรม

ความหมายของทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงทศพิธราชธรรม โดยกลุ่มคนจำนวนมากมักจะเข้าใจกันว่า ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมของราชา หรือ เป็นหลักปฏิบัติสำหรับราชาเท่านั้น แต่เมื่อวิเคราะห์ตามเจตนารมณ์ของหลักการชุดนี้ตามที่ปรากฏในอัครัญสูตร^{๑๔} ซึ่งเป็นคัมภีร์หลักที่กล่าวถึงที่มาของคำว่า ราชา แล้ว พบว่า พระพุทธเจ้าไม่ได้ออกแบบหลักการนี้ขึ้นมาเพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับกลุ่มคนที่ได้รับการเรียนชานโดยชื่อว่า ราชา เท่านั้น^{๑๕} หากทรงมุ่งเน้นให้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับ กลุ่มคนชนชั้นปกครอง หรือผู้นำ โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นผู้นำในระดับใดก็ตาม ในขณะเดียวกัน คำว่า ราชา ในพระพุทธศาสนา จึงไม่ได้หมายถึง “King” ตามศัพท์บัญญัติ

^{๑๑} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

^{๑๒} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑๘๘/๒๖๕.

^{๑๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

ที่ปรากฏในสังคมตะวันตก มักจะมีคำว่า ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมสำหรับราชาเท่านั้น หากเป็นไปในลักษณะนี้ก็จะเกิดคำถามตามมาว่า คน หรือกลุ่มคนที่ไม่ได้เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองย่อมไม่มีโอกาสที่จะเป็นราชาได้ใช่หรือไม่ เนื่องจากว่า ราชา สามารถที่จะเป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองได้อย่างเต็มภาคภูมิ แต่ผู้นำหรือผู้ปกครองไม่สามารถเป็นราชาได้ ด้วยเหตุที่ตัวเองไม่ได้มีสถานะเป็นราชา ในความเป็นจริงแล้ว พระพุทธศาสนาได้ชี้ชัดว่า ผู้นำ หรือผู้ปกครองทุกคนสามารถเป็นราชาได้ แม้ว่าเขาเองจะไม่ได้มีสถานะเป็นราชาโดยสายเลือดก็ตาม เพราะคำว่า ราชาในพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง คนหรือกลุ่มคนที่ทำให้คน หรือกลุ่มคนอื่น ๆ พอใจโดยธรรม^{๑๖} ตามศัพท์บาลีที่ว่า ธรรมเมน ปเร ญเชติ^{๑๗} ฉะนั้น ถ้าอธิบาย และให้คำจำกัดความตามความหมายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา คนที่เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองทุกคน ซึ่งคิด พูด หรือกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คน หรือบุคคลอื่นๆ พอใจโดยธรรม เราสามารถเรียกคนเหล่านั้นว่า ราชา^{๑๘}

ฉะนั้น ราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม นี้ปรากฏอยู่ในมหาหังสชาดกว่า^{๑๙} ทานํ สีลํ ปริจจาคํ อาชวํ มททวํ ตปํ อภิกโร อวิหิงสา จ ขนติ จ อวิโรธนํ^{๒๐} ผู้วิจัยจะได้เสนอความหมายของทศพิธราชธรรมดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่า ทศพิธราชธรรมไว้ว่า จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติเป็นหลักธรรมพระองค์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองมี ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน-การให้, สีล-การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ปริจจาคะ - การบริจาค, อาชวะ - ความซื่อตรง, มัททวะ- ความอ่อนโยน , ตบะ - ความเพียร, อภิกโร - ความไม่โกรธ, อวิหิงสา- ความไม่เบียดเบียน , ขนติ - ความอดทน และ อวิโรธนํ ความไม่คลาดจากธรรม^{๒๑}

ทั้งนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมของคำว่า ทศพิธราชธรรมไว้ว่า ทศพิธราชธรรมคือ ธรรมของพระราชา, กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, หรือธรรมของนักปกครองประกอบด้วย

๑) ทาน (ทาน) คือ สละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๑๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๓๑/๘๐

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๑๙} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๗๖/๗๒.

^{๒๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๖/๑๑๒.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๘.

๒) สีส (ศีล) ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหาวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษา กิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์

๓) ปริจาค (บริจาค) คือ เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔) อาชว (ความซื่อตรง) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน

๕) มหุทว (ความอ่อนโยน) คือ มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคมี ความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี

๖) ตป (ความเพียร) คือ แผลพหากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร

๗) อภิโธ (ความไม่โกรธ) คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจักษ์

๘) อวิหีสา (ความไม่เบียดเบียน) คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙) ขนติ (ความอดทน) คือ อดทนต่องานที่ ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีลากถางอย่างใด ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐) อวิโรธ (ความเที่ยงธรรม) คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ สติมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม^{๒๒}

ฉลอง มาปรีดา ได้กล่าวถึงคำว่า คุณธรรม หมายถึง ความดีงามที่มีอยู่ในจิตใจของบุคคล ได้แก่ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ สุจริต ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อ ความกตัญญู ความ پاکเพียร ความเห็นอกเห็นใจ ความละเอียดต่อความชั่ว และความกล้าที่จะกระทำความดี สิ่งเหล่านี้ต้องสร้างให้เกิดขึ้นกับจิตใจของบุคคลให้คงอยู่ตลอดไป จึงจะเรียกว่า คุณธรรมประจักษ์ สำหรับหลักธรรมที่จะช่วยทำให้ผู้บริหารมีคุณธรรมได้นั้นมาจากหลักธรรมทางศาสนา ในฐานะที่ผู้บริหารเป็นผู้ควบคุมดูแลทั้งกิจการงานและผู้ใต้บังคับบัญชา จึงสมควร

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทอาร์เอสพริ้นติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔๐ - ๒๔๑.

ประเพณีปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดี โดยผู้บริหารต้องน้อมนำเอาหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาพัฒนาตนเอง หรือเสริมสร้างให้มีขึ้นเป็นคุณสมบัติประจำตัว และทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมที่ผู้นำหรือผู้บริหารควรยึดถือ ได้แก่ ให้ปันช่วยประชา (ทาน) รักษาความสุจริต (ศีล) บำเพ็ญจิตด้วยเสียสละ (บริจาค) ปฏิบัติการโดยซื่อตรง (อาชชวะ) ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน (มัททวะ) พันมัวเมาด้วยกิเลส (ตปะ) คือเหตุไม่โกรธ (อภิกโรธ) อวิหิงसानำร่มเย็น (อวิหิงสา) ชำนาญด้วยขันติ (ขันติ) มีปฏิบัติคลาดจากคลองธรรม (อวิโรธนะ)^{๒๓}

นอกจากนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล ยังได้ให้ความหมายของคำว่า ทศพิธราชธรรมไว้ว่า ทศพิธราชธรรมเป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองและ เป็นเครื่องมือป้องกัน ไม่ให้ผู้ปกครองใช้อำนาจไปในทางที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อยู่ใต้ การปกครองและการเมืองการปกครองของไทยที่มีอยู่ในสมัยโบราณนั้น มีการสร้างแนวคิด ทางการเมืองการปกครองขึ้น โดยประมวลจากปรัชญาพุทธ ซึ่งได้เข้ามามีอิทธิพลในแถบสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ และการสืบทอดแนวความคิดที่มีพื้นฐานมาจากปรัชญาพุทธนี้ไม่ได้ขาดตอนเลย มีบางระยะที่มีความคิดอื่นได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองไทย เช่น ความคิดเทวราชในสมัยอยุธยาตอนต้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แนวความคิดทางการเมืองที่เฟื่องฟูในหมู่ (บ้าน) ปัญญาชน และผู้ปกครองประเทศ มีลักษณะการลอกเลียนความคิดตะวันตก โดยมีได้นำมาเปรียบเทียบหรือปรับกับความคิดทางการเมืองไทยที่เคยมีมาในอดีต ความสนใจธรรมของผู้ปกครองมีน้อยมาก^{๒๔}

ยังมี พลตำรวจเอก วสิษฐ เดชกุญชร ที่ได้ให้ความหมายของคำว่า ทศพิธราชธรรม ที่ขยายความต่อไปอีกว่า พระเจ้าอยู่หัวใช้อะไรเป็นตำราในการทำงานของท่าน ท่านไม่เคยรับสั่งอยากจะรูลงไปค้นเอา พระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ มาอ่านแล้วจะพบว่า ตำราแฝงอยู่ในนั้น ผมเองใช้เวลาหลายปีกว่าจะตระหนักว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีตำราเป็นตำราที่ท่านทั้งหลายต้องศึกษาขาดไม่ได้ คือ ทศพิธราชธรรม ซึ่งอยู่ในพระไตรปิฎก “ทศพิธราชธรรม” แปลว่า ธรรมของพระราชา แต่ขอให้เข้าใจตรงกันว่า ใครก็ตามที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปกครองบ้านเมืองต้องใช้ธรรมข้อเดียวกันนี้ เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ข้างหน้าผมเวลานี้ ต้องรู้จักทศพิธราชธรรม ทั้งหมด แล้วขอแนะว่า ๐ ต่อไปนี้ขอให้ใช้โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะท่านกำลังทำงานถวายพระเจ้าอยู่หัวทำงานอย่างเดียวกับพระเจ้าอยู่หัวแต่ในขอบเขตที่

^{๒๓} ฌลอง มาปรีดา, *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอ พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

^{๒๔} สุเมธ ตันติเวชกุล, *ใต้เบื้องพระยุคลบาท*, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๒ - ๒๗๓.

แคบลงมา ปริมาณอาจจะน้อยกว่า ในหลวงรับผิดชอบทั้งประเทศแต่ท่านทั้งหลายรับผิดชอบเพียงท้องถิ่นของท่านเท่านั้นทศพิศราชธรรม นั้นประกอบด้วย

๑) ทาน (ทาน) คำว่าทาน มักจะแปลตามตัวว่าการให้ แต่การให้แบบทศพิศราชธรรม นั้น ไม่ได้หมายถึงการแจกเงินเพียงอย่างเดียว แต่ หมายถึงการสละทรัพย์สินของ บำรุงเลี้ยงดู ช่วยเหลือชาวบ้าน และการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมถึงการให้คำแนะนำให้กำลังใจด้วย สิ่งเหล่านี้ผมได้เห็นมาตลอด ตั้งแต่เริ่มรับราชการถวายท่านจนกระทั่งบัดนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกำลังใจของประเทศ พระราชทานกำลังใจให้ชาวบ้านเสมอมา

๒) สีล (ศีล) ในหลวงของเราทรงศีลและทรงปฏิบัติพระสมาธิมาตลอด ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตา ไม่ทรงฆ่าและไม่โปรดการรังแกผู้อื่นสัตว์อื่น ชีวิตอื่น ในขบวนเสด็จทุกครั้งจะมีพระราชกระแสรับสั่งมาอย่างชัดเจนทุกคราวว่า ห้ามทำอันตรายชีวิตสัตว์ เพราะฉะนั้นรถขบวนเสด็จพระราชดำเนินที่วิ่งผ่านไปนั้น ต้องหยุดให้เปิด หรือขามถนน ภาพอย่างนี้เห็นบ่อย ๆ แล้วเกิดขึ้นตลอดเวลา แม้แต่ตัวแยมที่พระราชวังไกลกังวล หากใครรังแกจะต้องถูกปรับเป็นเงิน ๒๕ บาท ในสมัยนั้นข้อที่ผมอยากจะฝากท่านทั้งหลายไว้คือ ศีลข้อ ๔ เพราะข้อนี้ใครจะเก่งแค่ไหนก็อดไม่ได้ที่จะล่วงเกินกันบ่อยๆ โทก พุดคำหยาบ เพ้อเจ้อ ส่อเสียดไร้สาระอยู่ในข้อนี้หมดใครอยู่ในวังจะไม่เคยได้ยินคำหยาบหรือแม้แต่คำกระด้างจากพระโอษฐ์ของในหลวงหรือพระราชินี ไม่เคยรับสั่งอะไรให้เรากระเทือนใจเลยแม้จะอยู่ในภาวะที่เรียกว่าทรงกริ้วเต็มที่

๓) บริจาค (บริจาค) เรามักจะนึกว่าบริจาคกับทานเป็นอันเดียวกัน บริจาคกินความถึงความเสียสละไม่ใช่ให้เฉยๆ เสียสละความสุขของตัวเองหรือแม้แต่ชีวิต เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน นี่คือการอธิบายว่าทำไมทรงพระประชวรแล้วยังไม่เลิกทำงาน ทำไมที่ไหนมีอันตรายจึงสู้อุตส่าห์เสด็จพระราชดำเนิน เพราะเหตุว่าทรงมีจิต “บริจาค” นั่นเอง ท่านผู้นำท้องถิ่นทั้งหลายต้องเสด็จนะครับ อย่าเห็นแก่เหนื่อยยาก อย่าเห็นแก่อันตราย ถ้าชาวบ้านเข้าอยู่เราต้องอยู่ ชาวบ้านเข้าสู่ เราต้องสู้

๔) อาชว (ความซื่อตรง) ความซื่อตรงไม่มีมารยา ทำงานด้วยความสุจริต จริ่งใจไม่หลอกลวงประชาชน

๕) มทพว (ความอ่อนโยน) ความอ่อนโยนในหลวงของเราทรงเปี่ยมไปด้วยพระเมตตา และพระกรุณาไม่มีหยาบคายให้เห็น

๖) ตป (ความเพียร) แปลว่า การเผาไหม้ และหมายรวมถึง ความสามารถในการที่จะเผาสิ่งที่ เป็นกิเลสตัณหา ไม่ให้ครอบงำตน รู้จักระงับยับยั้ง ช่มใจ ไม่หลงใหล หมกมุ่นอยู่ในความสำราญ ฟุ้งเฟ้อ แต่มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออย่างสามัญ มุ่งแต่จะทำหน้าที่ให้สำเร็จให้บริบูรณ์เท่านั้น

๗) อกโกธ (ความไม่โกรธ) แปลว่า ไม่มีความโกรธเป็นเจ้าเรือนก็จะทำให้ดำรงความเป็นธรรมไว้ได้ มีเมตตารู้จักระงับความขุ่นเคืองใจ ใจสงบเสียแล้วการทำงานอย่างอื่นก็สบายเป็นอุทาหรณ์สำหรับท่านผู้นำชุมชนทั้งหลายด้วย อย่าโกรธ โกรธเผาตัวเองและเผาคนอื่นด้วย เป็นนายอย่าโกรธลูกน้อง อย่าประจานลูกน้องในที่ประชุม เพราะทำอย่างนั้นเท่ากับสร้างศัตรูเพิ่มขึ้น และเป็นศัตรูตลอดชีวิตเป็นการสร้างศัตรูที่ง่ายที่สุด

๘) อวิหีสา (ความไม่เบียดเบียน) ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบคั้น ไม่กดขี่ ไม่หลงอำนาจ ขาดกรุณา ไม่หาเรื่องลงโทษ ไม่อาฆาต ไม่เกลียดชัง

๙) ขนติ (ความอดทน) ความอดกลั้น มิใช่ หมายถึงว่าจะไม่แสดงอะไรออกมาเท่านั้น แต่หมายถึงอดกลั้นที่จะไม่ทำในสิ่งที่ตนเองรู้ว่าผิดว่าบาปด้วย

๑๐) อวิโรธน์ (ความเที่ยงธรรม) แปลว่า ความไม่คลาดธรรม หมายความว่า ดำรงตัวให้ถูกต้องสอดคล้องกับประเพณีนิติธรรม ระเบียบข้อบังคับกฎหมาย โดยไม่เอนเอียง ไม่กวัดแกว่งออกไปจากความถูกต้องธรรมนองคลองธรรม^{๒๕}

ดั่งนักปราชญ์ข้างต้นได้ให้ความหมายเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมแล้วนั้น ซึ่งเป็นความหมายที่มีนัยคล้ายคลึงกัน แต่ผู้วิจัยให้ความสนใจหลักทศพิธราชธรรมของ เจริญ สุวฑฒโน^{๒๖} มี ๑๐ องค์ประกอบ คือ

ทาน หมายถึง การให้ มีการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์เมื่อถูกภัยพิบัติ มีการสละทรัพย์สินของของตนเพื่อการกุศล มีการให้ความรู้ในด้านการศึกษาตามสาขาต่าง ๆ มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ตามสถานที่สาธารณะ มีการให้อภัยแก่บุคคลผู้มีจิตสำนึกผิด

ศีล หมายถึง ความประพฤติที่ดีงาม มีการรักษา กาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติ มีการรักษาความสุจริตต่อหน้าที่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีการประพฤติตนตามทำนองครองธรรม มีการประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต มีการละเว้นจากการทำผิดศีล

บริจาค หมายถึง พึงสละเพื่อประโยชน์ที่ใหญ่กว่า มีความเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม มีการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีการแก้แค้นผู้คนที่ขัดสนขาดแคลน มีการสงเคราะห์ญาติตามโอกาสอันสมควร การเป็นผู้มีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

^{๒๕} พลตำรวจเอก วชิรฐ เดชบุญชวร, **วันพ่อแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐ – ๑๑.

^{๒๖} เจริญ สุวฑฒโน, **ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

อาชชนะ หมายถึง ความซื่อตรง มีการบริหารงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่ลำเอียง มีความซื่อตรงไม่ทุจริตต่อหน้าที่การงานเพื่อหาผลประโยชน์ มีภาพลักษณ์การแสดงออกที่น่าเชื่อถือได้ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีการให้บริการแก่สังคมด้วยความชอบธรรม

มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยนทั้งกายและใจ มีการวางตัวเหมาะสม มีการคิดดี พูดดี ทำดี และรู้จักการอ่อนน้อมถ่อมตน มีการรู้จักทำจิตใจให้เป็นกลางไม่เอนเอียงตามกระแส มีความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ประสพสุข

ตปะ หมายถึง การบำเพ็ญเพื่อให้กิเลสเบาบาง มีการข่มความทะยานอยากที่เป็นค่านิยมแบบผิด ๆ มีการสวดมนต์เพื่อให้จิตใจสงบตามศาสนาของตน มีการสร้างจิตสำนึกความละอายและเกรงกลัวให้มีขึ้นในตัว มีการรู้จักอดทน อดกลั้น ต่ออารมณ์ที่มากระทบ มีการรักษาจิตไม่ให้ความโลภ โกรธ หลง ครอบงำ

อภิกโรธ หมายถึง ความไม่โกรธไม่มุ่งร้ายผู้อื่น การมีจิตใจที่ดีไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นด้วยกาย วาจา และใจ มีการรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ถ้ามีผู้มากล่าวว่าร้ายก็สามารถทำจิตใจให้เป็นปกติได้ มีการแผ่เมตตาจิตไปให้ผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ มีการรู้จักให้อภัยและทำความเข้าใจผู้อื่น

อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีการไม่เอาเปรียบผู้ที่เสียโอกาสและด้อยกว่า มีการไม่สร้างหนี้ให้แก่ตนและครอบครัว มีการไม่เลือกปฏิบัติกับเพื่อนร่วมอาชีพ มีการไม่ใช้อำนาจจนเกินขอบเขต มีการวางตัวเป็นกลางได้และให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้นต่ออารมณ์ทั้งปวง มีความอดทนต่อการเจ็บไข้ ไม่สบายกาย มีการไม่หวั่นไหวต่อ คำนิทาและสรรเสริญ มีการไม่ละทิ้งการงานหน้าที่ไปโดยมิชอบ มีความอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงาน มีความอดทนต่ออำนาจกิเลสของตน

อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่ประพฤติดิในธรรม มีการปฏิบัติหน้าที่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย มีการยึดเอาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีการไม่เป็นบุคคลที่มีความประพฤติเสื่อมเสีย มีการดำเนินชีวิตไปตามกรอบของกฎหมายและศาสนา มีความเป็นบุคคลผู้ตั้งมั่นในคุณธรรม

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จัดได้ว่าเป็นธรรมที่สุทยอดของนักบริหารด้วย ถ้าบุคคลใดสามารถนำเอาไปใช้ได้ครบทุกข้อ หรือว่าข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนรวมและส่วนของแต่ละบุคคล และยังเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดีทั้งของชาติและคนดีของสังคมอีกด้วย

๒.๒ ความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องทศพิธราชธรรม

ความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

หลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักการสำคัญในการกล่อมเกลารามณ์ หรือเป็นธรรมที่หล่อเลี้ยงอารมณ์ของคนที่ เป็นผู้ นำ เพื่อให้ผู้นำสามารถกำกับ และควบคุมอารมณ์ของผู้ นำ ให้สามารถบริหารจัดการอารมณ์ และความรู้สึกของตัวเองให้มี

(๑) สุขภาพจิตดี

(๒) คุณภาพจิตดี

(๓) สมรรถภาพจิตดี

จะเห็นว่า ราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม^{๒๗} เป็นหลักปฏิบัติสำหรับกล่อมเกลาจิตใจเพื่อให้สามารถปรับใจให้สอดคล้องกับวิกฤติการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบ และทดสอบจิตใจ และสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง ไม่มีอคติ และมุ่งประโยชน์ส่วนรวมที่จะเกิดขึ้นแก่สังคมเป็นสำคัญ คำถามมีว่า เพราะเหตุใด ทศพิธราชธรรมจึงต้องเน้นไปที่การพัฒนาให้ผู้ นำ หรือผู้ปกครองมีความฉลาดทางอารมณ์ เหตุผลสำคัญคือ

(๑) ผู้นำจะต้องเข้าไปสัมพันธ์กับคนหมู่มาก อีกทั้งสามารถให้คุณและโทษแก่คนจำนวนมาก

(๒) ผู้นำจะต้องมีความฉลาดทางอารมณ์ เพราะว่าคน หรือกลุ่มคนที่จะเป็นผู้ นำ หรือผู้ปกครองได้นั้นจำเป็นจะต้องมีอารมณ์ที่สงบนิ่ง ไม่ต้องเป็นทาสของกิเลสที่เข้ามาทำลายการตัดสินใจของผู้ นำ

หากผู้นำ หรือผู้ปกครองมีสภาพทางอารมณ์ที่ไม่นิ่งเฟื่องพอ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้ นำ หรือผู้ปกครองจะนำไปสู่ผลเสีย หรือหายนะที่จะเกิดขึ้นตามแก่ชุมชน หรือสังคมจนยากต่อการคาดเดาได้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้นำหรือผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องมีหลักการทศพิธราชธรรมเอาไว้เป็นเครื่องมือดำรงตน หรือครองตนให้สอดคล้องกับการปฏิบัติหน้าที่ต่อไป

เหตุผลที่พระพุทธศาสนานำเสนอหลักการทศพิธราชธรรมขึ้นมานั้นก็เพื่อให้ผู้นำได้ใช้หลักการนี้เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลารามณ์ และความรู้สึกที่สัมพันธ์กับสมองซีกด้านขวา เพราะเมื่อผู้นำหรือผู้ปกครองได้ใช้หลักการนี้พัฒนาอารมณ์ของตัวเอง จะส่งผลต่อการใช้ปัญญาในการตัดสินใจ หรือเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เป็นไปในเชิงบวกมากยิ่งขึ้น

^{๒๗} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

การปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำ หรือผู้ปกครองในองค์กรภาครัฐในยุคปัจจุบัน มักจะก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อการทำหน้าที่ และการใช้อำนาจอยู่ตลอดเวลา จนเป็นที่มาของการฟ้องร้องตามกฎหมายอาญามาตรา ๑๕๗ ซึ่งตราว่า “ผู้ใดเป็นเจ้าพนักงานปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือปฏิบัติ หรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต” และในขณะเดียวกัน คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามทุจริตแห่งชาติได้ออกประกาศกำหนดตำแหน่งเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ต้องห้ามมิให้ดำเนินการตามความในมาตรา ๑๐๐ แห่งกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกัน และปราบปรามทุจริต ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่อยู่ในหมวด ๙ ว่าด้วยการขัดกันระหว่างประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวม โดยหลักทั่วไปแล้ว ผู้นำในองค์กรของรัฐมักจะใช้อำนาจ ๒ อย่างเข้าไปสัมพันธ์กับการใช้อำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานของตัวเอง คือ

(๑) อำนาจที่มาพร้อมกับตำแหน่ง

(๒) อำนาจที่เกิดจากการสั่งของบารมีด้วยตัวเอง

แต่ปัญหาที่นำไปสู่การฟ้องร้องกันในยุคปัจจุบันเกิดจากการที่ผู้นำ หรือผู้ปกครองพยายามที่จะบิด หรือหาแนวทางที่จะทำให้ตัวเองมีอำนาจดำเนินการให้ได้ แม้ว่าหน้าที่ที่มีอยู่ตามที่กฎหมายกำหนด หรือตามภาระงานที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบข้าราชการ (ก.พ.ร.) ได้ออกแบบเอาไว้ว่ามีขอบเขตกว้าง และแคบมาน้อยเพียงใดก็ตาม ประเด็นสำคัญก็คือ ผู้นำไม่พยายามที่จะใช้อำนาจตามที่กฎหมายกำหนด แต่พยายามที่จะหาช่องทางใช้อำนาจการตัดสินใจส่วนตัวเข้าไปดำเนินการ ซึ่งจากกรณีศึกษาของผู้นำจำนวนมากมักจะพบกับวิกฤติการณ์จนนำไปสู่การไล่ออก หรือศาลได้พิพากษาสั่งลงโทษจากการใช้อำนาจในทางมิชอบ

ด้วยเหตุนี้ ตัวแปรสำคัญที่ทำให้ผู้นำพยายามจะบิด หรือตีความข้อขัดกฎหมายหรืออำนาจหน้าที่ในทางมิชอบนั้น เกิดจากการที่ผู้นำหรือผู้ปกครองเหล่านั้นขาดทศพิธราชธรรม หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การที่ผู้นำไม่ยึดมั่น และดำรงตนอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงทำให้ผู้นำและผู้ปกครองจำนวนมากประสบกับวิกฤติการณ์ในการตัดสินใจสั่งการ หรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเกินขอบเขต และหน้าที่ที่กฎหมายกำหนด การออกแบบหลักการทศพิธราชธรรมจึงมีจุดเน้นเพื่อพัฒนาจิตใจของผู้นำให้มีอารมณ์ที่มั่นคงและเข้มแข็ง ซึ่งจะส่งผลโดยภาพรวมต่อการเลือกหรือตัดสินใจดำเนินการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหนึ่งอย่างรอบคอบสอดคล้องกับอำนาจ และหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ดำเนินการ

ฉะนั้น ผู้นำ หรือผู้ปกครอง คือคนหรือกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการนำคนหรือกลุ่มคนให้บังเกิดความพอใจโดยธรรม คำว่า โดยธรรม^{๒๘} จึงมีนัยที่สะท้อนหลักการทศพิธราชธรรมที่

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

เป็นตัวแปรชี้วัดคุณค่าของการเป็นผู้นำ หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นดัชนีชี้วัดลักษณะทางอารมณ์ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงออกของผู้นำต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กร ชุมชน หรือสังคมที่ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ ทศพิธราชธรรมนั้น แม้โดยทั่วไปจะแปลว่า ธรรมะสำหรับพระราช ๑๐ ประการ^{๒๙} แต่หากจะถือเอาการแปลโดยมุ่งเน้นไปที่เจตนารมณ์ที่แท้จริงแล้ว ทศพิธราชธรรม หมายถึง หลักการ หรือหลักปฏิบัติที่ผู้นำ บุคคลที่จะทำให้มหาชน คนอื่น ผู้ตามเกิดความยินดีโดยชอบธรรม ซึ่งมี ๑๐ ประการ กล่าวตามนัยนี้ ผู้นำ หรือบุคคลที่จะทำให้ผู้อื่นเกิดความพึงพอใจนั้น จะต้องเป็นตัวชี้วัด ๑๐ ประการ แต่หากวิเคราะห์ให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น จะพบว่าเราสามารถแยกตัวชี้วัด ๑๐ ประการออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ กล่าวคือ

- (๑) รู้จักให้ (ทาน) รู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเอง (ศีล) รู้จักเสียสละ (บริจาค)
- (๒) รู้จักซื้อตรง (อาชวาระ) รู้จักอ่อนโยน (มัททวะ) รู้จักยับยั้งชั่งใจ (ตปะ) และ
- (๓) รู้จักระงับโกรธ (อักโกธะ) รู้จักการไม่เบียดเบียน (อวิหิงสา) รู้จักอดทน (อดทน) รู้จักหนักแน่น (อวิโรธนะ)^{๓๐}

๒.๓ ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม

ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม เป็นการกล่าวถึงความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

หากผู้นำ หรือปกครองครองคนใด หรือกลุ่มใดทำให้บุคคลอื่นพึงพอใจ ย่อมเหมาเรียกรวมว่า ผู้นำ หรือผู้ปกครองกลุ่มนั้น ย่อมได้รับการเรียกขานว่าราชาทั้งสิ้นใช่หรือไม่ ตัวอย่างที่น่าสนใจประการหนึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนา คือ ราชโจร หรือ ราชาในกลุ่มโจร เพราะเมื่อโจรซึ่งเป็นผู้นำได้ทำหน้าที่แบ่งสันปันส่วนทรัพย์สินสมบัติที่แย่งชิงจากบุคคลอื่นมาแบ่งให้ลูกน้องจนทุกคนเกิดความพึงพอใจ เราจะสามารถเรียกหัวหน้าโจรว่าเป็น ราชา ได้หรือไม่ คำตอบคือ เราสามารถเรียกหัวหน้าโจรว่าเป็น ราชาในหมู่โจร ราชาของชาวโจร ราชาของสมาคมโจร ได้เช่นกัน ในกรณีที่สามารถทำให้ลูกน้องโจร หรือทำให้คนอื่นพ้อจากการแบ่งปันสมบัติที่เกิดจากการแย่งชิง แต่ตามนัยยะของพุทธศาสนา เราไม่สามารถเรียกขาน ราชาในหมู่โจรว่าเป็น ราชาแท้ ถึงแม้ว่าจะทำให้คนอื่นพอใจ เหตุผลสำคัญเพราะในพระพุทธศาสนาถือว่า การที่จะทำให้คนอื่นพ้อใจนั้นจะต้องใช้ธรรมเป็นตัวแปรสำคัญ ถามว่า โจรใช้ธรรมหรือไม่ อาจจะใช้ธรรมสำหรับหมู่โจร แต่ธรรมของหมู่

^{๒๙} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

^{๓๐} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

โจรที่แย่งชิงทรัพย์สมบัติแล้วแบ่งปันด้วยความโลภนั้นนับเป็นอกุศลธรรม ในขณะที่ธรรมของคนที่เป็นผู้นำในฐานะเป็นราชานั้นดำเนินอยู่บนพื้นฐานของกุศลธรรม

ฉะนั้น คำว่า ราชา ในบริบทนี้ จึงหมายถึงการที่ทำให้คนอื่นพอใจโดยธรรม ภาษาบาลีจึงใช้คำว่า ธมฺเมน ปเร รมฺหเตติ^{๓๑} หมายถึง ผู้ที่ทำให้คนอื่นพึงพอใจโดยธรรม^{๓๒} เราจึงเรียกว่าราชา ผู้นำ หรือผู้ปกครองคนใดก็ตามที่ทำให้คนอื่นพึงพอใจโดยธรรม เราจึงเรียกคนนั้นว่าเป็นราชา แต่ถ้าทำให้คนอื่นพึงพอใจโดยอธรรม เราเรียกคนนั้นว่าราชาในหมู่ของโจร

คำถามมีว่า โดยธรรม^{๓๓} มีนัยที่ครอบคลุมในประเด็นใดบ้าง จึงจะสามารถสะท้อนนัยของคำว่า โดยธรรมอย่างสมบูรณ์ และสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนา บุคคลที่ได้รับการเรียกขานว่าเป็นผู้นำโดยธรรมนั้น จำเป็นจะต้องมีธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมกำกับ มีธรรมหล่อเลี้ยง คำว่าโดยธรรมคำนี้ จึงหมายถึง

- (๑) มีธรรมเป็นใหญ่
- (๒) มีธรรมเป็นที่พึ่ง
- (๓) มีธรรมกำกับ
- (๔) มีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจ

ซึ่งมีแง่มุมที่แตกต่างจากการใช้อธรรมเป็นเครื่องมือกำกับ เราต้องแยกออกจากกัน ถ้าเป็นโจรจะต้องมีอธรรมเป็นเครื่องมือหล่อเลี้ยงใจ แต่ถ้าเป็นราชาจะต้องมีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงใจ ฉะนั้น คำว่า โดยธรรมในบริบทนี้ จึงหมายถึง ทศพิธราชธรรม ซึ่งจะเป็นตัวชี้วัดการปฏิบัติหน้าที่ของผู้นำ หรือผู้ปกครองให้ได้ชื่อว่าเป็น ราชา^{๓๔}

หลักทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารหรือผู้นำควรยึดถือ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปกครอง ประสิทธิ์ จันรัตน์ ได้กล่าวถึงพุทธธรรมสำหรับนักปกครองไว้ว่าการปกครองทุกรูปแบบ จำเป็นต้องมีผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง หรือผู้อยู่ใต้การปกครองนั้น อาจจะมีรูปแบบไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกาลเทศะและยุคสมัยเป็นประการสำคัญ ผู้ที่เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองประเทศ ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ ประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี นักปกครอง หรือนักบริหารทุกระดับ จะต้องมีความดี คือทศพิธราชธรรม และคุณธรรมอื่น ๆ ด้วย^{๓๕}

^{๓๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๓๑/๘๐.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖.

^{๓๕} ประสิทธิ์ จันรัตน์, **หลักธรรมราชสดุดี**, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๘

๒.๔ หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมในพระไตรปิฎก

หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมในพระไตรปิฎก เป็นการกล่าวถึงหลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

พระไตรปิฎก

หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก อสีตินิบาต ในมหาหังสชาดกว่า

“พญาหงส์ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ พระองค์มิได้ทรงพิจารณาเห็นอนาคตอันยาวนานหรือ ทรงมัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมาไม่ทรงสะดุ้งกลัวปรโลกหรือพระราชดำรัสตอบว่า เราพิจารณาเห็นอนาคตอันยาวนานก็หาไม่ พญาหงส์ เราดำรงอยู่ในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความไม่คลาดธรรม”^{๓๖}

อรรถกถา

พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมถึงธรรม ๑๐ ประการ คือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ คือ ๑) ทาน หมายถึงเจตนาให้วัตถุ ๑๐ ประการ มีข้าวและน้ำเป็นต้น, ๒) ศีล หมายถึงศีล ๕ ศีล ๑๐ ,๓) การบริจาค หมายถึงการบริจาคไทยธรรม, ๔) ความซื่อตรง หมายถึงความเป็นคนตรง, ๕) ความอ่อนโยน หมายถึงความเป็นคนอ่อนโยน , ๖) ความเพียร หมายถึงกรรมคือการรักษาอุโบสถ, ๗) ความไม่โกรธ หมายถึงความมีเมตตาเป็นเบื้องต้น, ๘) ความไม่เบียดเบียน หมายถึงความมีกรุณาเป็นเบื้องต้น, ๙) ความอดทน หมายถึงความอดกลั้น, ๑๐) ความไม่คลาดจากธรรม หมายถึงความไม่ขัดเคือง^{๓๗}

ชาดก

หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก มหานิบาต ในสุวัณณสามชาดกว่า

พระเจ้าปิลยักษ์ได้สดับดังนั้น ทรงประคองอัญชลี ขอร้องอยู่ว่า เรายิ่งจุนงนหนักขึ้น หลงไปทั่วทุกทิศ ท่านสาม เราขอถึงท่านว่าเป็นที่พึ่ง และท่านก็จงเป็นที่พึ่งของเรา

^{๓๖} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๗๕/๑๑๒.

^{๓๗} ชุ.ชา.อ. (บาลี) ๒๘/๑๗๖/๒๖๑.

สุวรรณสามโพธิสัตว์กล่าวทศพิธราชธรรม^{๓๘} ถวายว่า ข้าแต่มหाराชผู้เป็นกษัตริย์
ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรมในพระมารดาและพระบิดาเถิด ครั้นพระองค์ทรงประพฤติธรรม
ในโลกนี้แล้ว จักเสด็จไปสู่สวรรค์ พระเจ้าข้า^{๓๙}

พระสูตร

หลักคำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตะ
เอกกนิบาต ตติยวรรค ในเมตตาวาสนาสูตรว่า

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้นจึงตรัสว่า ผู้มีสติ
ตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง
หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่ ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาด
เพราะการเจริญเมตตานั่น แต่พระอริยบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า ชื่อว่าสั่งสมบุญไว้
เป็นอันมาก พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นกับฤๅษี ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรม^{๔๐}
ทรงบูชายัญ คือ สัสสมณะ ปุริสเมธะ สัมมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรคหะ

เสด็จเที่ยวไป ยัญเหล่านั้น ยังไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเจริญดี
แล้ว^{๔๑}

พระอรรถกถาจารย์อธิบายเพิ่มเติมถึงยัญ ๕ นี้ เดิมทีเดียว คือราชสังคหัตถุ(หลัก
สงเคราะห์ของพระราชา) มีดังนี้ ๑) สัสสมณะ (ฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร) ๒) ปุริส-
เมธะ (ฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ), ๓) สัมมาปาสะ (ความรู้
จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ), ๔) วาชเปยยะ (ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ)
และ ๕) นิรคหะ (บ้านเมืองสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลง
กลอน)

ยัญ ๔ ประการแรก เป็นเหตุ ส่วนยัญประการสุดท้ายเป็นผล ต่อมาพราหมณ์สมัย
หนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชายัญ เพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน และมีความหมาย
แตกต่างกันออกไปดังนี้ ๑) อัสสมณะ (การฆ่าม้าบูชายัญ), ๒) ปุริสเมธะ (การฆ่าคนบูชายัญ), ๓)
สัมมาปาสะ (การทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลอดบ่วง ไม้ตกที่ไหนก็ทำพิธีบูชายัญที่นั่น), ๔) วาชเปยยะ

^{๓๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๑๑/๒๔๔.

^{๓๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๑๑/๒๔๔.

^{๔๐} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓.

^{๔๑} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๓.

(การดื่มน้ำเมาเพื่อกล่อม จิตใจให้พร้อมที่จะบูชายัญ), ๕) นิรัคคะ (ยัญไม่มีลื้มสลัก คือทั่วไปไม่มีขีดขั้นจำกัด หรือการฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ)^{๔๒}

สรุปความว่า ทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความดีด้านการปกครอง ฉะนั้นผู้บริหารประเทศไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารระดับใดก็ตาม ถ้านำหลักทศพิธราชธรรมไปปฏิบัติจะทำให้ผู้บริหารท่านนั้น ๆ ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนทั่วไป

๒.๕ การอธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรมของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

การอธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรมของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เป็นการกล่าวถึงการอธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรมของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวในเรื่องทศพิธราชธรรมไว้ว่า “เมื่อพูดถึงทศพิธราชธรรม ก็มีคนจำนวนไม่น้อยเข้าใจว่าเป็นคุณธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์หรือพระราชาทรงประพฤติปฏิบัติ ฉะนั้นสามัญชนทั่วไปจึงไม่มีสิทธิที่จะนำมาปฏิบัติหรือไม่ใช่ว่าหน้าที่ของประชาชนทั่วไปที่จะต้องปฏิบัติ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน อันที่จริงธรรมทุกข้อเป็นของกลาง ใครก็สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้ แต่ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันออกไปนั้น ก็เรียกไปตามโอกาส และบุคคล ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง หรือทรงสั่งสอนเท่านั้น ทศพิธราชธรรมก็เช่นเดียวกัน คำสอนหมวดนี้ได้ชื่อว่า ราชธรรม ก็เพราะโบราณบัณฑิตทั้งหลายนิยมแสดงแก่พระราชาก็เป็นผู้ปกครองประชาชนมาตั้งแต่โบราณกาลก่อนพุทธกาล”^{๔๓}

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จัดได้ว่าเป็นธรรมที่สุดของนักบริหารด้วย ถ้าบุคคลใดสามารถเอาไปใช้ได้ครบทุกข้อ หรือว่าข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนรวมและส่วนของแต่ละบุคคล และยังเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดีทั้งของชาติและคนดีของสังคมอีกด้วย

ทั้งนี้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรมว่าเป็นธรรมสำหรับท่านผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และเป็นข้อปฏิบัติ ๑๐ ประการ ซึ่งมีความหมายของท่าน และอริยโธระ ที่น่าสนใจคือ ท่าน เป็นการให้ปันช่วยประชา คือ บำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่บริการ จัดสรร

^{๔๒} ขุ.อิติ.อ. ๒๗/๑๐๖-๑๐๘

^{๔๓} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ทศพิธราชธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, หน้า ๗๑.

ความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะอาดปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี^{๔๔} ส่วนอวิโรจน์ เป็นความเที่ยงธรรม มีปฏิบัติคลาดจากธรรม คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรมอันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎรเป็นที่ ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารภนาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขวางการใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลากลักการหรืออิฏฐารมณ์อนิฏฐารมณ์ใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กัตตินิติธรรมก็ดี คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดีไม่ประพฤติกให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป^{๔๕}

นอกจากนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ) อธิบายความเรื่องทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการว่า เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุข ความเป็นผู้เป็นอิสระเหนือความทุกข์เหนือปัญหาทุกอย่างทุกประการ ยังขยายความว่า ทาน คือ การให้ในที่นี้ หมายถึง ให้วัตถุภายนอกเป็นสิ่งที่ของอะไรต่าง ๆ โดยต้องมีผู้รับโดยตรง มันจึงเป็นการให้ที่เรียกว่า ทานัง คือ ทานให้แล้วมันก็มีผลเป็นความผูกพัน เป็นการสร้างสรรค์ความสงบสุข^{๔๖} และได้อธิบายเรื่อง อวิหีสา ขนฺติ และอวิโรจน์ ดังนี้

อวิหีสา (ความไม่เบียดเบียน) ไม่เบียดเบียน ไม่มีการกระทำอันเบียดเบียนอันกระทบกระทั่งตนเองหรือผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่นนั้นรู้จักกันดี แต่ที่เบียดเบียนตนเองนี้บางทีก็ไม่ค่อยจะรู้จัก คือถ้าเป็นการทำตนเองให้ลำบากเปล่าๆ ก็เป็นการเบียดเบียนตนเอง เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำให้ตนเองลำบาก เหมือนที่ ทำกันเกินกว่าเหตุ ทำแต่พอดีก็ไม่ต้องมีความลำบาก ถึงจะมีความลำบากก็ไม่ใช่ว่าเป็นความลำบากที่ว้าเหวโหลที่จะทนทานหรือจนกระทั่งทำได้

ขนฺติ(ความอดทน) อดทน รอได้คอยได้ คำนี้บางทีก็แปลว่า ความสมควร มันก็มี ความหมายเดียวกันแหละ เพราะเราอดทนได้คอยได้ ก็สมควรแก่ความเป็นผู้ที่ทำอะไรได้สำเร็จ ถ้าไม่อดทน รอไม่ได้ คอยไม่ได้ ก็เป็นบ้าตลอดเวลา ยิ่งเป็นผู้ใหญ่เท่าไรยิ่งจะต้องอดทนเท่านั้น อย่าเข้าใจว่าจะต้องเอาความอดทน หรือต้องอดทนนั้นไปไว้แก่ฝ่ายผู้น้อยนั้นไม่ถูก ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ยิ่งจะต้องอดทนต่อความโง่ของผู้น้อย เพราะผู้น้อยเขามักจะเป็นคนโง่ เป็นคนโง่ไม่สมประกอบ

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒ - ๒๔.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมานุญชีวิต**, หน้า ๒๒ - ๒๔.

^{๔๖} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺโญ), **ทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒ - ๒๕.

หรือไม่สามารถใดๆ เท่ากัน ทำให้เกิดปัญหาขึ้น ซึ่งทำให้ฝ่ายผู้ใหญ่อุดหนุน ถึงรู้ไว้ว่าความอดทน เป็นเรื่องของฝ่ายผู้ใหญ่ ไม่ใช่ฝ่ายผู้น้อย ยิ่งเป็นผู้ใหญ่มากเท่าไรยิ่งจะต้องมีความอดทนมากขึ้น เท่านั้น มิฉะนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จ

อวิโรธน (ความเที่ยงธรรม) แปลว่า ความไม่มีพิรุณ ไม่มีอะไรวิรุณ หรือพิรุณ คือ ไม่ผิดไป จากแนวแห่งความถูกต้อง คำว่า พิรุณ หมายความว่า ผิดไปจากแนวแห่งความถูกต้อง ซึ่งจะนำมา ซึ่งความผิดพลาด คือ อันตราย หรือทุกข์โศกโดยประการทั้งปวง “อวิโรธนะ” แปลว่า ไม่มีอะไร ที่ พิรุณ คือ ผิดไปจากทางที่ ควรจะเป็น คำว่าไม่มีพิรุณนี้ อาจจะขยายใจความออกไปได้ถึงตัว เป็นสัมมันตะ คือ ความถูกต้อง ๑๐ ประการ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ คือ

- ๑.ถูกต้องในความคิดเห็น
- ๒.ถูกต้องในความปรารถนา
- ๓.ถูกต้องในการพูดจา
- ๔.ถูกต้องในการทำงาน
- ๕.ถูกต้องในการดำรงชีพ
- ๖.ถูกต้องในการพากเพียร
- ๗.ถูกต้องในการมีสติควบคุมตัว
- ๘.ถูกต้องในความมีสมาธิ

มีจิตอันมั่นคง และในที่สุด ก็มีความถูกต้องในเรื่องของความรู้ขั้นสุดท้าย และก็ถูกต้อง ในผล คือความหลุดพ้นจากความทุกข์อย่างถูกต้อง นี้ คำว่า “ไม่มีพิรุณ” คือ มีความถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกอย่างทุกประการซึ่งเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สมกับที่อยู่เป็นข้อรังสุดท้าย ข้อสาระสำคัญที่ สุดมักจะอยู่ รังท้ายอย่างนี้แล้ว “อวิโรธนะ” ความไม่มีอะไรพิรุณนี้เป็นเรื่องของ ปัญญา อย่าได้เข้าใจว่า ทำไมทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ไม่มีคำว่า ปัญญา มีข้อปัญญา ปัญญาอย่างยิ่งที่ สุดท้าย คือ “อวิโรธนะ” ความไม่มีพิรุณ เป็นอันว่าหลักสำคัญทั้งหมดมีอยู่ ในทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นตัว พรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ดังนั้น ทศพิธราชธรรมจึงประกอบด้วยไตรสิกขาอย่างครบถ้วนสม บูรณ์^{๔๗}

ทั้งนี้ พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน) ได้อธิบายความคำว่าทศพิธราชธรรมว่า เป็นคุณธรรมที่โบราณบัณฑิตได้บัญญัติไว้ก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งพระมหากษัตริย์ในอดีตได้ทรงถือ ปฏิบัติมาเป็น พระราชจริยาวัตร แม้บุคคลผู้มิใช่ พระเจ้าแผ่นดินก็ควรเจริญรอยตาม โดยนำเอา หลักธรรม ๑๐ ประการนี้ มาปฏิบัติในการบริหารการปกครอง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเกิด

^{๔๗} พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺญ), **ทศพิธราชธรรม**, หน้า ๒๒ – ๒๕.

ความสวัสดิในสังคม ตามอุดมการณ์แห่งการปกครองยิ่ง ๆ ขึ้นไป อันว่าคุณสมบัติของนักบริหาร หรือนักปกครอง หรือเป็นผู้ใหญ่ ในแผ่นดินตั้งแต่ พระมหากษัตริย์ตลอดจนนักบริหารหรือนักปกครองทั่วไปที่เรียกว่า ทศพิธราชธรรม มีทั้งสิ้น ๑๐ ประการ ซึ่งมีประเด็นที่แตกต่างและน่าสนใจ ดังนี้

ทาน (ทาน) นักบริหารหรือนักปกครองต้องรู้จักบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้เป็นนักเสียสละโดย มุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่หมายจะเอาจากเขา รู้จักเอาใจใส่ดูแล จัดสรรสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาชนหรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับประโยชน์สุข ได้รับความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน และให้ความสนับสนุนแก่ผู้บำเพ็ญคุณงามความดี เช่น ให้รางวัล ให้เลื่อนยศเลื่อนฐานนะ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ ไม่ทอดทิ้งดูดายยาม ทุกข์ยาก เข้าลักษณะที่ว่า “ยามปกติก็เรียกใช้ ยามเจ็บไข้ก็รักษา” ต้องการคำแนะนำ ก็ช่วยให้แสงสว่าง แนะนำ คือ บอกอุบายให้รู้ นำ คือ ทำให้ดูเป็นแบบอย่าง แม้หากผู้น้อยผิดพลาดไปบ้างโดยมิได้ตั้งใจ ผู้ใหญ่ก็ต้องรู้จักให้ออกสแก้ไข ให้อภัย ให้น้ำใจ นี่เป็นเหตุนำมาซึ่งความสามัคคีในหมู่คณะ เพราะถ้าไม่มีการให้อภัยผิด และไม่คิดที่จะลืมซึ่งความหลัง จะหาสามัคคียากลำบาก ความพลาดพลั้งย่อมมีทั่วทุกตัวตน นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๑^{๔๘}

ศีล (ศีล) ผู้ปกครอง ต้องมีความประพฤติดีงาม รู้จักรักษาความซื่อสัตย์สุจริต รักษาเกียรติคุณ ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน มีมีข้อที่ผู้ใดจะดูหมิ่นดูแคลนได้ ก่อให้เกิดความไว้วางใจเลื่อมใสในผู้นำ รวมความว่า การรักษาศีลโดยเฉพาะศีลห้า นั้น ความมุ่งหมายก็คือ รักษาตนเองไว้มิให้เสียหาย เป็นการปิดช่องทางที่จะนำความเสียหายมาสู่ตนได้ถึง ๕ ทาง ด้วยกันคือ

๑. ศีลข้อที่ ๑ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความโหดร้าย
๒. ศีลข้อที่ ๒ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความใจอยาก
๓. ศีลข้อที่ ๓ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความมากรัก
๔. ศีลข้อที่ ๔ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความปากชั่ว
๕. ศีลข้อที่ ๕ ป้องกันทางที่ตนจะเสียหายเพราะความมัวเมา

หมายความว่า ชีวิตของผู้คนทั้งหลายไม่ว่าผู้ใหญ่หรือผู้น้อย มักจะพังทลายไปเพราะ ๕ เรื่อง เหล่านี้ คือ ความโหดร้ายในสันดาน ๑ ความอยากได้ในทรัพย์สินของผู้อื่นในทางที่ผิดๆ ๑ ความฟุ้งซ่านในทางกามเกี่ยวกับเพศตรงข้าม ๑ ความไม่มีสัจจะประจําใจ ความประมาทขาดสติสัมปชัญญะ ๑

^{๔๘} พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), ๙๙ ธรรมวาที - ข้อคิด, (กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเลี้ยงการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗ - ๒๐.

รวมเรียกง่าย ๆ ว่าโหดร้าย ใจอยาก มากรัก ปากชั่ว มัวเมา หรือ โหดร้าย มือไว ใจเร็ว ขี้ปด หมดสติ แต่ถ้ามีศีลกำกับควบคุมแล้ว กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็จักไม่ นำความวิบัติเสียหายมาให้แก่ตน ทั้งผู้นำและผู้ตาม นี่เป็นคุณสมบัติข้อที่ ๒

ปริจาค (ปริจาค) การบำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขความสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง นักบริหารและนักปกครองนั้น หากเห็นแต่ประโยชน์ก็เป็นคนสกปรก ไม่สามารถทำงานเพื่อบ้านเมืองได้กว้างขวาง เพราะคนเห็นแก่ตัวนั้นเป็นผู้ที่มีจิตใจคับแคบ ย่อมจักไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่าย และอาจนำความเสียหายมาสู่ประเทศชาติ สังคมได้มาก แต่ หากผู้นำเป็นนักเสียสละ มีจาคะธรรม ก็ย่อมสามารถที่จะเป็นผู้นำที่บันดาลประโยชน์สุขให้เกิดได้อย่างไพศาล ฉะนั้น วิญญานของผู้นำ จึงได้แก่ ความเป็นนักเสียสละ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต พึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม”^{๔๙} นี่ เป็นยอดของนักเสียสละ เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๓

อาชชว (ความซื่อตรง) การปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง ไม่คด ไม่โกง ไม่กอบโกย ไม่โกงกิน ไม่เสแสร้งแก่งแย่งมาหาผลประโยชน์ในทางมิชอบ แต่ปฏิบัติโดยสุจริต ข้อนี้สมเด็จพระบรมพิตรได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ในการเสด็จออกมหาสมาคมรับการถวายพระพรชัยมงคลพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคมหาราช พุทธศักราช ๒๕๕๒ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ความตอนหนึ่ง “ความเจริญมัน คงทั้งนั้นจะสำเร็จผลเป็นจริงได้ ก็ด้วยทุกคนทุกฝ่ายในชาติ มุ่งที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนให้เต็มกำลัง ด้วยสติรู้ตัว และด้วยความสุจริตจริงใจโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนอื่นๆ” ความสะอาดในการปฏิบัติหน้าที่ที่ดี ความซื่อตรงในการปฏิบัติหน้าที่ที่ดี ฝรั่ง เรียกว่า “คลีน” และ “เคลีย” ได้แก่ สะอาดโปร่งใส และตรวจสอบได้มีความจริงใจต่อประชาชนและประเทศชาติ อันว่าความซื่อสัตย์ซื่อตรงที่ผู้นำทุกชั้นจะพึงระวังและปฏิบัติให้ได้โดยเคร่งครัดนั้น เช่น

๑. ซื่อตรงต่อบุคคล ได้แก่ ไม่คิดคดทรยศต่อมิตร และผู้มีพระคุณ
๒. ซื่อตรงต่อเวลา ได้แก่ การทำงานตรงกับเวลานาที ที่กำหนดหมาย ไม่เอาเวลาราชไปเป็นประโยชน์ส่วนตน

๓. ซื่อตรงต่อวาจา ได้แก่ รับปากรับคำไว้กับใครอย่างไร ก็พยายามปฏิบัติให้ได้ตามนั้น

^{๔๙} พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), ๙๙ ธรรมวาทะ - ข้อคิด, หน้า ๑๗ - ๒๐.

๔. ชื่อตรงต่อหน้าที่ ได้แก่ ตั้งใจทำงานที่ได้รับมอบหมายให้เกิดผล ไม่ละทิ้งเสีย
กลางคัน

ชื่อตรงต่อความดี ได้แก่ รักษาความดีที่ เรียกว่า “ธรรม” ไว้มิให้เสียหาย เช่น
ความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ความชอบธรรม และความป็นธรรม

๖. ชื่อตรงต่อตนเอง ได้แก่ การไม่โกหกตนเอง ชื่อสัตย์สุจริตต่ออุดมการณ์ของ
ตนเองเหตุผลเข้าปรับปรุงกับเหตุการณ์อันเป็นแนวความคิดของตน ไม่ฝืนใจประพฤติดิปฏิบัติสิ่งที่ไม่
ดีงาม ผิดจากปัญญาของตน นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๔

มทพว (ความอ่อนโยน) การแสดงกิริยาอ่อนโยน อ่อนน้อม เป็นคนไม่แข็งกระด้าง
ปราศจากมานะทิฐิมิอหยาศัยไม้อะหยิ่ง หรือหยาบคาย ไม่เป็น “ท้าวพระยาสิมกิน ต้นไม้สิมดิน
ปักชินลัมไพร” นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๕

ตบ (ความเพียร) การใช้ความเพียรเพื่อการเผ่าผลาญกิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำ
จิตเห็นผิดเป็นชอบ รู้จักระงับยับยั้งซึ่งใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการ
ปรนเปรอ มีความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ มุ่งมั่นในอันที่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้สมบูรณ์
เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๖

อกุโธ (ความไม่โกรธ) รู้จักใช้เหตุผล ไม่เกรี้ยวกราดปราศจากเหตุผล และไม่กระทำ
การด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักระงับความขุ่นเคืองแห่งจิต และมีวินิจฉัย
ตลอดถึงการกระทำด้วยจิตอันสุขุม รอบคอบ นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๗^{๕๐}

อวิหีสา (ความไม่เบียดเบียน) ความเป็นผู้ไม่หลงระเหิรในอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความ
กรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษด้วยอาญาแก่ผู้ได้บังคับบัญชา หรือราษฎร ด้วยอำนาจความ
อาฆาตเกลียดชัง นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๘

ขนติ (ความอดทน) ความเป็นผู้อดทนต่อกระแสอกุศลที่มากกระทบ ตลอดถึงอดทนต่อ
งานที่ตรากตรำต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อแท้ ไม่
ท้อถอย ไม่หมดกำลังใจ ไม่ละทิ้งกิจการงานที่ทำโดยชอบธรรม นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อที่ ๙

อวิโรธน์ (ความเที่ยงธรรม) ความเป็นผู้ประพฤติมิให้ผิดพลาดจากศีลธรรม กฎหมาย
ระเบียบ วินัย ขนบประเพณี อันดีงามของบ้านเมือง ถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและ
ประชาราษฎร์เป็นที่ตั้ง สถิตมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือ
ระเบียบแบบแผน หลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามดังกล่าวแล้วก็ดี ไม่

^{๕๐} พระราชธรรมวาที (ชัยวัฒน์ ธมฺมวฑฺฒโน), ๙๙ ธรรมวาที - ข้อคิด, หน้า ๑๗ - ๒๐.

ประพจน์ให้พลาดไม่ปฏิบัติคลาดเคลื่อนจนกลายเป็นวิปริตผิดเพี้ยน นี่เป็นคุณสมบัติของผู้นำข้อสุดท้าย^{๕๑}

สรุปความว่า จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักทศพิธราชธรรมสรุปได้ดังนี้

(๑) หลักการให้ทาน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ ด้วยการบำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้หรือเสียสละเช่นการสละทรัพย์สินหรือวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่ตนมีอยู่ หรือมีอำนาจหน้าที่ ในการบริหารงบประมาณช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน รวมถึงการให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ ให้ความรู้เพื่อก่อให้เกิดสติปัญญาโดยมีผู้รับโดยตรง เมื่อให้แล้วมีผลเป็นความผูกพันและเป็นการสร้างสรรค์ความสุขให้เกิดขึ้นแก่ส่วนรวม

(๒) หลักการมีศีล หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทั้งต่อหน้าและลับหลัง ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีตามครรลองคลองธรรม ประกอบสัมมาอาชีพโดยสุจริต รักษากาย วาจาให้ปราศจากโทษทั้งด้านการปกครองอันได้แก่ กฎหมายหรือนิติราชประเพณีและทางด้านศาสนาอันได้แก่ ศีล ๕

(๓) หลักการบริจาค หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ ด้วยการบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม การเสียสละประโยชน์หรือความสุขความสำราญส่วนตน เพื่อมาทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ส่วนรวมและรักษาความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นแก่บ้านเมือง เป็นการให้ทางด้านจิตใจ จะมีผู้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการเสียสละหรือไม่ มีผู้รับก็ได้ ถึงแม้ตนเองจะเหน็ดเหนื่อยจากการปฏิบัติหน้าที่ก็ตาม มีความเต็มใจพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่เสมอ โดยคำนึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

(๔) หลักความซื่อตรง หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มายา มีความซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่ ที่ จะต้องกระทำ ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ และบริหารงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีอคติ ไม่ทุจริตต่อหน้าที่ การงาน มีภาพลักษณ์การแสดงออกที่น่าเชื่อถือได้ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสะอาดโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

(๕) หลักความอ่อนโยน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัยไมเยอหยิ่งหยาบคายกระด้างถือตัว มีความสง่า กิริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม มีการคิดดี พูดดี ทำดีและรู้จักการอ่อนน้อมถ่อมตน ความอ่อนโยนประกอบไปด้วย

๑) ความอ่อนโยนภายนอก คือ อ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เป็นการสร้างสรรค์ซึ่งความรัก ความสามัคคีและ

๒) ความอ่อนโยนภายใน คือ ความอ่อนโยนของจิตใจที่ได้อบรมดีแล้วมีความเหมาะสมถูกต้อง

^{๕๑} อ่างแล้ว.

(๖) หลักความเพียร หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไม่เกียจคร้าน ตามหลักอิทธิบาท ๔ คือ

- ๑) ฉันทะ ความพอใจที่จะปฏิบัติงาน
- ๒) วิริยะ ความขยันหมั่นเพียรที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จ
- ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ในงานที่ทำ
- ๔) วิมังสา หมั่นวิเคราะห์ถึงข้อเด่นข้อด้อยของการทำงาน

โดยยึดแนวทางในการปฏิบัติ ๔ ประการคือ

- ๑) ระวังไม่ให้เกิดความผิดพลาด
- ๒) เมื่อเกิดปัญหาขึ้นต้องแก้ไขปัญหาคด้วยเหตุผล
- ๓) พัฒนาการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ
- ๔) รักษามาตรฐานการปฏิบัติงานให้สม่ำเสมอ

(๗) หลักความไม่โกรธ หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่โดยรู้จักใช้เหตุผล ไม่กระทำการอันใดอันเป็นการกระทำด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักรับความชุ่นเคืองแห่งจิต กระทำการด้วยจิตอันสุขุมรอบคอบ มีจิตใจที่ดีไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นด้วย กาย วาจา ใจ

(๘) หลักความไม่เบียดเบียน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่โดยมีจิตเมตตา กรุณา การไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ใช้อำนาจเกินขอบเขต วางตัวเป็นกลางให้เป็นธรรมกับทุกฝ่าย ไม่ทุจริตต่อหน้าที่ ไม่ลงโทษอาชญาแก่ประชาชนด้วยความอาฆาตเกลียดชัง

(๙) หลักความอดทน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอดทนต่อกระแสอกุศลที่มากระทบ อดทนต่อความลำบากตรากตรำน่าเหนื่อยหน่าย ถึงจะลำบากกายน่าเบื่อหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อ ถึงจะถูกย่ำถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจและไม่ยอมละทิ้งหน้าที่ ที่ปฏิบัติด้วยความชอบธรรม อดทนปฏิบัติงานนั้นๆ อย่างไม่หมดกำลังใจ

(๑๐) หลักความเที่ยงธรรม หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความถูกต้องเที่ยงธรรม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี มีศีลธรรม เคารพต่อกฎหมาย ระเบียบ วินัย ขนบประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง ปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความยุติธรรม ไม่ประพฤดิเสื่อมเสีย รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามให้คงอยู่

๒.๖ สรุปแนวความคิดเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

คุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่ทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครองหรือทั้งฝ่ายบริหารและผู้ร่วมงาน จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยกัน จึงจะเกิดผลคือ ประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมได้ คุณธรรม ๑๐ ประการนี้หากจะกล่าวกันโดยสรวัดละ หรือโดยใจความสำคัญแล้ว ก็คือเรื่องของ

การให้ การบริจาค ความเสียสละ (ทาน บริจาคะ) ความซื่อสัตย์สุจริต (ศีล อาชชวะ) ความอ่อนโยนมีไมตรีเอื้ออาทรต่อกัน (มัททวะ อักโกระ อวิหิงสา) ความเพียรพยายามอดทน (ตบะขันติ) และความถูกต้องยุติธรรม (อวิโรธนะ) นั่นเองเมื่อ ย่นย่อลงดังนี้ ก็ยังจะทำให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่คณะโดยที่แต่ละคนต่างก็ไม่มีคุณธรรมเหล่านี้จะอยู่รวมกันอย่างเป็นผาสุกได้หรือไม่ คำถามเหล่านี้ก็คงจะให้คำตอบที่ตรงกันว่า ไม่ได้ ฉะนั้น ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ทศพิธราชธรรมนี้เป็นคุณธรรมเพื่อยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน โดยมีพระราชา หรือผู้ปกครองเป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติ โดยนัยนี้ คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งตามลักษณะของผลที่มุ่งหมายว่าสุขุบายธรรม คือธรรมเป็นอุบายคือนโยบายนำไปสู่ความสุข ความเจริญ

จากนักปราชญ์ที่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับหลักทศพิธราชธรรมข้างต้น หลักทศพิธราชธรรม คือหลักที่ทำให้การบริหารงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่ทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือทั้งฝ่ายบริหารและผู้ร่วมงาน จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยกัน จึงจะเกิดผลคือ ประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมได้

ดังนักปราชญ์ข้างต้นได้ให้ความหมายเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมแล้วนั้น ซึ่งเป็นความหมายที่มีนัยคล้ายคลึงกัน ทั้ง ๑๐ องค์ประกอบ คือ

๑. ทาน หมายถึง การให้ มีการช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์เมื่อถูกภัยพิบัติ มีการสละทรัพย์สินสิ่งของของตนเพื่อการกุศล มีการให้ความรู้ในด้านการศึกษิตตามสาขาต่างๆ มีการสร้างแหล่งเรียนรู้ตามสถานที่สาธารณะ มีการให้อภัยแก่บุคคลผู้มีจิตสำนึกผิด

๒. ศีล หมายถึง ความประพฤติที่ดีงาม มีการรักษา กาย วาจา ใจ ให้เป็นปกติมีการรักษาความสุจริตต่อหน้าที่ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีการประพฤติตนตามทำนองครองธรรมมีการประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต มีการละเว้นจากการทำผิดศีล

๓. บริจาคะ หมายถึง พึงสละเพื่อประโยชน์ที่ใหญ่กว่า มีความเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม มีการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน มีการเกื้อกูลคำจุนผู้ที่ยึดสนขาดแคลน มีการสงเคราะห์ญาติตามโอกาสอันสมควร การเป็นผู้มีใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

๔. อาชชวะ หมายถึง ความซื่อตรง มีการบริหารงานอย่างตรงไปตรงมา ไม่ลำเอียงมีความซื่อตรงไม่ทุจริตต่อหน้าที่การงานเพื่อหาผลประโยชน์ มีภาพลักษณ์การแสดงออกที่น่าเชื่อถือได้ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีการให้บริการแก่สังคมด้วยความชอบธรรม

๕. มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยนทั้งกายและใจ มีการวางตัวเหมาะสม มีการคิดดี พูดดี ทำดี และรู้จักการอ่อนน้อมถ่อมตน มีการรู้จักทำจิตใจให้เป็นกลางไม่เอนเอียงตามกระแส มีความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ประสพสุข

๖. ตปะ หมายถึง การบำเพ็ญเพื่อให้กิเลสเบาบาง มีการข่มความทะยานอยากที่เป็นค่านิยมแบบผิดๆ มีการสวดมนต์เพื่อให้จิตใจสงบตามศาสนาของตน มีการสร้างจิตสำนึกความละอายและเกรงกลัวให้มีขึ้นในตัว มีการรู้จักอดทน อดกลั้น ต่ออารมณ์ที่มากระทบ มีการรักษาจิตไม่ให้ความโลภ โกรธ หลง ครอบงำ

๗. อักโกธะ หมายถึง ความไม่โกรธไม่มุ่งร้ายผู้อื่น การมีจิตใจที่ดีไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นด้วยกาย วาจา และใจ มีการรู้เท่าทันอารมณ์ปัจจุบันว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ถ้ามีผู้มากล่าวว่าร้ายก็สามารถทำจิตใจให้เป็นปกติได้ มีการแผ่เมตตาจิตไปให้ผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ มีการรู้จักให้อภัยและทำความเข้าใจผู้อื่น

๘. อวิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีการไม่เอาัดเอาเปรียบผู้ที่เสียโอกาสและด้อยกว่า มีการไม่สร้างหนี้ให้แก่ตนและครอบครัว มีการไม่เลือกปฏิบัติกับเพื่อนร่วมอาชีพ มีการไม่ใช้อำนาจจนเกินขอบเขต มีการวางตัวเป็นกลางได้และให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย

๙. ขันติ หมายถึง ความอดทนอดกลั้นต่ออารมณ์ทั้งปวง มีความอดทนต่อการเจ็บไข้ ไม่สบายกาย มีการไม่หวั่นไหวต่อคำนิทาและสรรเสริญ มีการไม่ละทิ้งการงานหน้าที่ไปโดยมิชอบ มีความอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงาน มีความอดทนต่ออำนาจกิเลสของตน

๑๐. อวิโรธนะ หมายถึง ความไม่ประพฤติดุเดือดในธรรม มีการปฏิบัติหน้าที่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย มีการยึดเอาผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีการไม่เป็นบุคคลที่มีความประพฤติเสื่อมเสีย มีการดำเนินชีวิตไปตามกรอบของกฎหมายและศาสนา มีความเป็นบุคคลผู้ตั้งมั่นในความยุติธรรม

ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ จัดได้ว่าเป็นธรรมที่สุดยอดของนักบริหารด้วย ถ้าบุคคลใดสามารถนำไปใช้ได้ครบทุกข้อ หรือว่าข้อใดข้อหนึ่ง ย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งส่วนรวมและส่วนของแต่ละบุคคล และยังเป็นธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนดีทั้งของชาติและคนดีของสังคมอีกด้วย

เพราะฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ทศพิธราชธรรมนั้น เป็นคุณธรรมที่ทุกคนผู้อยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน ทั้งในฐานะผู้ปกครองทั้งในฐานะผู้อยู่ในปกครอง ควรประพฤติโดยเสมอหน้ากัน เพื่อความผาสุกและความเจริญก้าวหน้าของสังคมของตน และเพราะฉะนั้น คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจจะเรียกชื่อได้หลายอย่างตามฐานะของผู้นำไปปฏิบัติ เช่น หากพระราชาหรือพระมหากษัตริย์ทรงนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า ราชธรรม หากคณะรัฐบาลนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า รัฐบาลธรรม (หรือรัฐบาล

ธรรม) หากผู้นำหรือผู้บริหารในระดับต่าง ๆ นำไปปฏิบัติก็เรียกว่า บริหารธรรม หรือบริหารกธรรม ธรรมสำหรับการบริหารหรือสำหรับนักบริหาร หากพ่อบ้านแม่เรือนนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า คหบดีธรรม หรือถ้าประชาชนทั่วไปนำไปปฏิบัติ ก็เรียกว่า ประชาธรรม เป็นต้น ฉะนั้น ทศพิธราชธรรมจึงกล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ปกครอง หรือนักบริหารทุกระดับชั้น หรือถ้าจะกล่าวกันอย่างกว้าง ๆ เป็นกลาง ๆ ก็กล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมสำหรับทุกคน ซึ่งความจริงข้อนี้จะเห็นได้ชัดเจนขึ้น เมื่อได้พิจารณาทศพิธราชธรรมเป็นข้อ ๆ ไป

คุณธรรม ๑๐ ประการดังที่กล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายในฐานะที่เป็นนักบริหาร ก็คงจะเห็นได้ว่า มีความจำเป็นสำหรับผู้ปกครองหรือผู้บริหาร และมีความจำเป็นแก่ผู้อยู่ในปกครอง หรือผู้ร่วมงานอย่างไร เพราะคุณธรรมแต่ละข้อมีความขัดแย้งอยู่ในตัวแล้วจนเกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรเพิ่มเติมอีก แต่บางท่านอาจจะยังไม่ค่อยคุ้นกับหัวข้อธรรมเหล่านี้นัก ในที่นี้จึงจะขอขยาย

ความเพิ่มเติมอีกสักเล็กน้อย

คุณธรรมข้อที่ ๑ ทาน หมายถึง นับว่ามีความสำคัญสำหรับผู้ปกครองเป็นอันดับแรก เพราะในฐานะที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองนั้นหากมองในแง่ของหน้าที่ ผู้ปกครองก็มีหน้าที่จะต้องบำบัดทุกข์บำรุงสุขคนในปกครองของตน ด้วยการให้วัตถุสิ่งของบ้าง ด้วยการให้วิชาความรู้บ้าง ด้วยการให้สิ่งที่ต้องการอื่น ๆ ตลอดถึงให้การอบรมแนะนำบ้าง เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้ใช้เป็นเครื่องยังชีพและสร้างสรรค์ชีวิตให้มีความสุขตามควรแก่อัตภาพ สิ่งเหล่านี้ ก็รวมอยู่ในคุณธรรมข้อที่เรียกว่า ทานการให้นั่นเอง ส่วนผู้อยู่ในปกครอง เมื่อได้รับจากผู้ปกครองแล้ว ก็ควรจะต้องด้วยความผาสุกของส่วนรวมจึงจะเป็นไปได้ เช่น เสียภาษีอากรแก่รัฐตามฐานะและหน้าที่ ให้ความร่วมมือช่วยเหลือเมื่อได้รับการของร้อง เป็นต้น ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงควรให้แก่กันและกันตามฐานะและหน้าที่ของตน ๆ เพราะถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดให้แต่ฝ่ายเดียวหรือรับแต่ฝ่ายเดียว สุดท้ายก็คงจะไม่มีใครให้เพราะไม่มีอะไรจะให้อีกต่อไป

คุณธรรมข้อที่ ๒ ศีล หมายถึง นั่นก็หมายความว่า ผู้ปกครองจะต้องประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมมั่นคงหนักแน่นอยู่ในระเบียบวินัย กฎหมายและขนบประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง วางตนให้เป็นหลักเป็นที่เชื่อถือของประชาชนได้ ในฐานะที่เป็นหลักเป็นประธานของหมู่คณะหรือประเทศชาติส่วนประชาชนก็ต้องประพฤติเช่นเดียวกัน เพราะถ้าผู้นำทำดีอยู่คนเดียว แต่ประชาชนไม่เอาด้วยสังคมก็จะสงบเรียบร้อยไม่ได้ หรือถ้าประชาชนพยายามทำดี แต่ผู้นำไม่เอาด้วย ประชาชนก็เดือดร้อน ฉะนั้นทุกฝ่ายจึงต่างต้องมีศีลต่อกันสังคมจึงจะสงบสุข

คุณธรรมข้อที่ ๓ บริจาคะ หมายถึง ความเสียสละ โดยหน้าที่แล้วผู้ปกครองย่อมต้องเป็นคนเสียสละ หากไม่มีคุณธรรมข้อนี้ ก็เป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้ เป็นผู้นำที่ดีไม่ได้ เพราะจะ

กลายเป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อกอบโกยประโยชน์ส่วนตนอย่างเดียว กล่าวสั้น ๆ ผู้ปกครองจะต้องพร้อมเสมอที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์สุขของคนในปกครองของตนหรือเพื่อประเทศชาติของต้นส่วนประชาชนก็จะต้องเสียสละ เพื่อสนองนโยบายที่เป็นธรรม หรือความปรารถนาดีของผู้ปกครองด้วยเช่นกัน เช่นเมื่อถึงคราวควรอด ก็อดด้วยกัน เมื่อถึงคราวควรออม ก็ออมด้วยกัน การแก้ปัญหาของหมู่คณะหรือชาติบ้านเมืองจะเป็นไปได้ แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งกำลังประสบปัญหา แต่อีกฝ่ายหนึ่งกลับแสวงหาแต่ความสุขใส่ตัวเอง โดยไม่อาทรห่วงใยต่อใคร หมู่คณะหรือชาติบ้านเมืองก็คงไปไม่รอดแน่นอนทุกคนจึงต้องเสียสละตามควรแก่ฐานะและความรับผิดชอบ

คุณธรรมข้อที่ ๔ อาชชวะ หมายถึง ความซื่อตรง ข้อนี้ไม่ต้องอธิบายมาก เพราะคงเป็นที่เข้าใจกันดีอยู่แล้ว กล่าวโดยสรุปก็คือกิจการทุกอย่างหากผู้ที่มีส่วนร่วม ไม่ว่าจะในฐานะผู้นำหรือผู้ตามต่างไม่มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่ซื่อตรงต่อเวลา ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ไม่ซื่อตรงต่อความถูกต้องความควรความสมควรสัมฤทธิ์ผลก็เป็นไปได้อีก และจะถึงความล่มสลายในที่สุด แต่ถ้าทุกฝ่ายซื่อตรงต่อกันซื่อตรงต่อเวลา ซื่อตรงต่อหน้าที่ และซื่อตรงต่อความถูกต้องความควร ก็หวังได้ว่า กิจการย่อมจะประสบความสำเร็จด้วยดีหากแม้จะมีอุปสรรคก็จะสามารถช่วยกันแก้ไขให้สำเร็จได้ไม่ยาก

คุณธรรมข้อที่ ๕ มัททวะ หมายถึง ความอ่อนโยน คุณธรรมข้อนี้มีความจำเป็นอย่างไร คงเห็นได้ไม่ยาก คนที่เย่อหยิ่งจองหองหรือแข็งกระด้างหยาบคายนั้น ย่อมเป็นที่เกลียดชังของคนทั่วไป หากเป็นผู้ปกครองด้วยแล้ว ก็ย่อมจะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อการปกครองเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้คนในปกครองขาดความเคารพนับถือและเสื่อมศรัทธา และบางครั้งอาจจะก่อให้เกิดความหายนะอย่างร้ายแรงขึ้นได้ ฉะนั้น ผู้ปกครองที่ดีย่อมจะสุภาพอ่อนโยนต่อทุกคนและในทุกโอกาสด้วยความจริงใจเสมอ และประชาชนก็จะให้ความเคารพรักและคารวะอ่อนน้อมเป็นการตอบแทนเช่นกันโดย สรุปแล้วก็คือทุกคนควรมีความสุภาพอ่อนโยนต่อกันและกันตามควรแก่ฐานะ

คุณธรรมข้อที่ ๖ ตบะ หมายถึง ความเพียร ลักษณะของผู้นำที่จะขาดเสียมิได้ก็คือความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการปฏิบัติหน้าที่ หรือในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาความยุ่งยากต่าง ๆ จึงจะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นและยำเกรงขึ้นในประชาชนได้ ความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีพลังภายในคือตบะ ความเพียรพยายามอย่างเด็ดเดี่ยวมั่นคงจนกว่าจะบรรลุความสำเร็จในหน้าที่การงานนั่นเอง ตบะจึงเป็นที่มาแห่งอำนาจของผู้นำ ดังที่มักเรียกกันว่า “มีตบะเดชะ” ผู้นำที่ไร้ตบะไม่เป็นที่เชื่อมั่นยำเกรงของคนในปกครอง ฉะนั้น ตบะจึงเป็นคุณธรรมจำเป็นสำหรับผู้ปกครอง ผู้บริหารและในเมื่อผู้ปกครองผู้บริหารมีความเพียรพยายามแล้ว ผู้อยู่ในปกครองหรือผู้ตามก็ต้องสนองตอบด้วยคือจะต้องมีความเพียรพยายามไปตามฐานะและหน้าที่อย่างเต็มความสามารถด้วย กล่าวสั้น ๆ ก็คือทุกคนต้องมีความเพียรพยายามอย่างเด็ดเดี่ยวมั่นคงร่วมใจกันในการแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่หมู่คณะหรือชาติบ้านเมือง

คุณธรรมข้อที่ ๗ อักโกระ หมายถึง ความไม่โกรธนั้น ก็หมายถึงว่า ผู้ปกครองไม่ควรปฏิบัติต่อคนในปกครองของตนด้วยอำนาจ บาทใหญ่ หรือด้วยความเกรี้ยวกราดอย่างไร้เหตุผล เพราะจะทำให้กลายเป็นที่เกลียดกลัวและเกลียดชังของคนในปกครอง อันจะทำให้ขาดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติหน้าที่การงาน แต่ถ้าผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นคนไม่ว่างามใช้อารมณ์ แต่เป็นคนเยือกเย็นมีเหตุผล และแสดงความเมตตาอาทรต่อทุกคนโดยเสมอหน้า ก็ย่อมจะเป็นที่รักที่พอใจของทุกคนและย่อมจะได้รับความร่วมมือร่วมใจในกิจการทุกอย่างด้วยดีโดยไม่ต้องบังคับของร้อง ฉะนั้น ทุกฝ่ายจึงควรปฏิบัติต่อกันด้วยความไม่ว่างามและมีเหตุผลพร้อมทั้งมีเมตตาอาทรต่อกันตามฐานะกิจการทุกอย่างจึงจะดำเนินไปด้วยดี

คุณธรรมข้อที่ ๘ วิหิงสา หมายถึง ความไม่เบียดเบียนนั้นก็ได้แก่ ผู้ปกครองจะต้องไม่เป็นผู้โหดร้ายทารุณประชาชน ไม่กระทำการใด ๆ อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนทุกข์ยากแก่ประชาชนทั้งในด้านทรัพย์สิน และชีวิตร่างกาย หากผู้ปกครองโหดร้ายปราศจากกรุณาปรานีประชาชนก็จะมีแต่ความหวาดผวาคความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สินไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจจะไม่มีใครคิดสร้างสรรค์อะไรให้สังคมหรือส่วนรวมเพราะแต่ละคนก็จะมัวแต่ระวังภัยอันอาจจะเกิดขึ้นกับตนเองได้ทุกเมื่อ ฉะนั้น ผู้ปกครองที่ดีจะต้องไม่สร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน แต่จะต้องพยายามสร้างความสุขกายเย็นใจให้แก่ทุกคนในปกครองของตนเท่าที่สามารถจะทำได้ ส่วนประชาชนก็ต้องไม่หาเหตุสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้ปกครองด้วยเช่นกัน กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่กันและกันจึงจะอยู่ด้วยกันได้อย่างเป็นสุข

คุณธรรมข้อที่ ๙ ขันติ หมายถึง ความอดทน ภารกิจของผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่หนักยิ่งผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องมีความอดทนอย่างยิ่ง จึงจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นผลสำเร็จ คือจะต้องอดทนต่อความทุกข์ยากในการปฏิบัติหน้าที่ ทนเสียสละเพื่อประชาชน ทนต่อปัญหาและอารมณ์อันไม่พึงประสงค์ของคนเป็นจำนวนมาก ตลอดถึงทนต่อความรู้สึกและความต้องการอันไม่ถูกไม่ควรของตนเอง ไม่ให้แสดงออกมาด้วย กล่าวสั้น ๆ ก็คือ จะต้องเป็นผู้หนักแน่นมั่นคงในทุกสถานการณ์ เพื่อให้ภาระหน้าที่ในความรับผิดชอบดำเนินไปด้วยดี แม้ประชาชนก็จะต้องมีความอดทนด้วยเช่นกัน เช่นทนกระทำในสิ่งที่ดีงามควรกระทำ ทนลำบากได้ในเมื่อบ้านเมืองอยู่ในภาวะลำบาก ทนเสียสละได้ในเมื่อบ้านเมืองต้องการความเสียสละช่วยเหลือหรือทนอดทนอ้อมได้เพื่อผลดีแก่ส่วนรวม เป็นต้น กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันทนร่วมกันทำ การแก้ปัญหาหรือสร้างสรรค์ความเจริญของบ้านเมืองจึงจะเป็นไปได้ผู้ปกครองที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ๙ ประการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติคุณธรรม

คุณธรรมข้อที่ ๑๐ อวิโรธนะ หมายถึง ความปฏิบัติไม่ผิด ได้แก่ปฏิบัติหรือกระทำการต่าง ๆ ไม่ผิดไปจากทำนองคลองธรรมของผู้ปกครองที่ดี แต่กระทำการต่าง ๆ ไปตามที่ถูกที่ควร

โดยยึดถือคุณธรรมมีทศพิธราชธรรมเป็นต้นเป็นหลักในการบริหารหรือปกครอง กล่าวสั้น ๆ ก็คือ ปกครองโดยธรรม ที่ทางพระพุทธศาสนารวมเรียกว่า ธรรมาธิปไตย ถือธรรมคือความถูกต้อง ยุติธรรมเป็นใหญ่ไม่เอาประโยชน์สุขส่วนตัว หรืออำนาจ บาทใหญ่ หรืออารมณ์อันไร้เหตุผลมาเป็นหลักเป็นใหญ่ในการบริหารหรือปกครองแม้ผู้อยู่ในปกครอง หรือผู้ร่วมงานก็เช่นเดียวกัน จะต้องยึดถือธรรม คือความถูกต้องยุติธรรมเป็นหลักในการปฏิบัติสนองตอบต่อผู้ปกครองหรือปฏิบัติต่อกันและกัน กล่าวโดยสรุปก็คือทุกฝ่ายจะต้องยึดถือธรรม คือความถูกต้องยุติเป็นหลักในการปฏิบัติต่อกันและกัน ไม่เอาประโยชน์สุขส่วนตัวหรืออคติความลำเอียงเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งมาเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยตัดสินความเป็นธรรมในสังคมจึงจะเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้

สรุปได้ว่า คุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้เป็นคุณธรรมที่ทั้งฝ่ายผู้ปกครองและผู้อยู่ในปกครองหรือทั้งฝ่ายบริหารและผู้ร่วมงาน จะต้องประพฤติปฏิบัติด้วยกัน จึงจะเกิดผลคือ ประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมได้ คุณธรรม ๑๐ ประการนี้หากจะกล่าวกันโดยสรวัดถะ หรือโดยใจความสำคัญแล้ว ก็คือเรื่องของการให้ การบริจาค ความเสียสละ (ทาน ปริจาคะ) ความซื่อสัตย์สุจริต (ศีล อาชวชะ) ความอ่อนโยนมีไมตรีเอื้ออาทรต่อกัน (มัทวะ อักโกธะ อวิหิงสา) ความเพียรพยายามอดทน (ตบะขันติ)และความถูกต้องยุติธรรม (อวิโรธนะ) นั่นเองเมื่อ ย่นย่อลงดังนี้ ก็ยังจะทำให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะโดยที่แต่ละคนต่างก็ไม่มีคุณธรรมเหล่านี้ จะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นผาสุกได้หรือไม่ คำถามเหล่านี้ก็คงจะให้คำตอบที่ตรงกันว่า ไม่ได้ ฉะนั้น ตามคติแห่งพระพุทธศาสนาจึงถือว่า ทศพิธราชธรรมนี้เป็นคุณธรรมเพื่อยังประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน โดยมีพระราชาหรือผู้ปกครองเป็นผู้นำในการประพฤติปฏิบัติ โดยนัยนี้ คุณธรรมหมวดนี้จึงอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งตามลักษณะของผลที่มุ่งหมายว่าสุขุบายธรรม คือธรรมเป็นอุบายคือนโยบายนำไปสู่ความสุขความเจริญ